

10
701

Τ.Ε.Ι ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

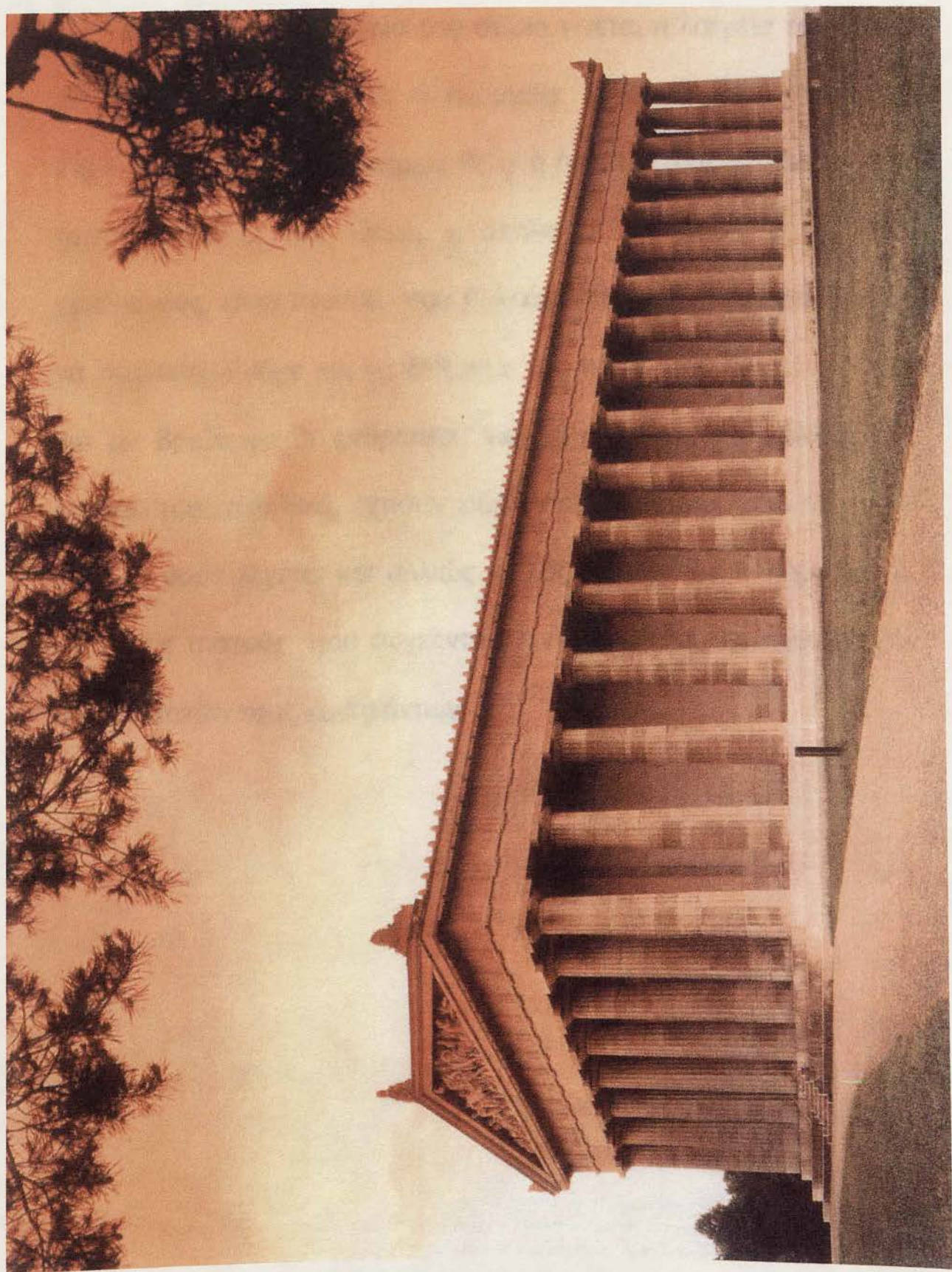
ΠΤΥΧΙΑΚΗ

ΘΕΜΑ: ΣΧΕΔΙΑΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ - ΑΝΑΣΤΥΛΩΣΗ
ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΤΗ ΒΡΑΥΡΩΝΑ
ΑΤΤΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: *Κος Γεωργιάννης Βασίλειος*
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: *Καλογερογιάννη Αικατερίνη*
Κόντου Σοφία

ΑΘΗΝΑ 1999

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΝΑΟΣ

Ο ναός είναι το κτίριο στο οποίο γίνεται η λατρεία του Θεού σε οποιαδήποτε θρησκεία ή εκκλησία. Στους αρχαίους ήταν το κτίριο αφιερωμένο στη λατρεία θεού ή ήρωα. Στους χριστιανούς ο τόπος λατρείας του Θεού, η εκκλησία. Ο Θεός, κατά τους χριστιανούς, είναι πνεύμα, που βρίσκεται παντού. Έτσι, μπορούμε να προσευχηθούμε και να δείξουμε της πίστη μας σ'αυτόν, όπου και αν βρεθούμε. Οι άνθρωποι, για να εκδηλώσουν ομαδικά τη λατρεία τους στο Θεό, έχτισαν ειδικά οικοδομήματα, που λέγονται ναοί. Ο ναός λέγεται και αλλιώς «οίκος του Θεού» ή «εκκλησία» από τους πιστούς, που συγκεντρώνονται εκεί για την τέλεση των θρησκευτικών τους καθηκόντων.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΝΑΟΥ – ΠΟΤΕ ΑΡΧΙΖΕΙ ΝΑ ΕΜΦΑΝΙΖΕΤΑΙ

Ναοί προ Χριστού: Οι αρχαιότεροι γνωστοί ναοί έχουν χτιστεί από τους λαούς της Α. Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής, δηλαδή από τους Αιγύπτιους, τους Έλληνες, τους Φοίνικες, τους Ιουδαίους, τους Πέρσες κ.ά.

1) Οι ναοί των Αιγυπτίων, με κέντρο το ιερό, απλώνονται σε έκταση με βοηθητικούς χώρους διακοσμημένοι με παραστάσεις, αγάλματα, κιονοστοιχίες, οβελίσκους κτλ.

Οι ναοί της Μεσοποταμίας υψώνονται σαν πυραμίδες και η άνοδος γινόταν με εξωτερικές ελίσσόμενες σκάλες. Στο Ισραήλ περίφημος ήταν ο ναός του Σολομώντα.

2) Οι ναοί των αρχαίων Ελλήνων:

Οι αρχαιότεροι ελληνικοί ναοί αποτελούν μέρος του συγκροτήματος των ανακτόρων. Αργότερα, παίρνουν την τυπική

τους μορφή, όπως ο ναός της Όρθιας Αρτέμιδος στη Σπάρτη, του Απόλλωνα στο Θέρμο της Αιτωλίας και Πρισνίας στην Κρήτη (8ος – 7ος αιώνας π.Χ.). Οι πρώτοι ναοί ήταν πλιθόχτιστοι με στέγη ξύλινη. Αργότερα χτίζονταν με πωρόλιθο και κατά την κλασική εποχή με μάρμαρο, τέλεια προσαρμοσμένο, χωρίς αμμοκονία. Ο ναός αποτελείται από τη βάση, που λέγεται κρηπίδα, πάνω στην οποία υψώνονται οι τοίχοι και οι κίονες (κολώνες).

Πάνω στους κίονες πατούν το περιστύλιο και η ζωφόρος. Τέλος, η δίκλινη στέγη με τα αετώματα, τους ακροκέραμους και τα ακρωτήρια αποτελούν τη «στέψη» του.

Οι ναοί έχουν εξωτερικά πλούσιο γλυπτικό διάκοσμο. Μέσα στο ναό τοποθετούσαν το άγαλμα του θεού και έμεναν οι ιερείς, ενώ έξω συγκεντρωνόταν το πλήθος των πιστών.

3) ΝΑΟΙ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

Οι πρώτοι χριστιανοί της Ιερουσαλήμ πήγαιναν τακτικά στο ναό του Σολομώντα, για να προσευχηθούν, όπως και οι Ιουδαίοι, αλλά γρήγορα κατάλαβαν, πως ο ναός αυτός δεν ήταν κατάλληλος

για τη νέα θρησκεία. Έτσι, άρχισαν να συγκεντρώνονται σε ορισμένα ευρύχωρα σπίτια χριστιανών, για να εκτελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και τη λατρεία τους στο Θεό. Πρώτο τέτοιο σπίτι, μπορούμε να πούμε, ήταν το υπερώο, που έγινε ο Μυστικός Δείπνος και η επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος στους Αποστόλους. Καθώς όμως οι χριστιανοί πλήθαιναν με τον καιρό και δε χωρούσαν σε σπίτια, αναγκάστηκαν να βρουν ειδικά οικοδομήματα.

Πότε ακριβώς άρχισαν να χτίζουν τέτοια κτίρια, δηλαδή ναούς, δεν το γνωρίζουμε. Φαίνεται όμως, ότι υπήρχαν ναοί από τον τρίτο αιώνα, γιατί με το μεγάλο διωγμό του Διοκλητιανού κατεδαφίστηκαν χριστιανικοί ναοί. Επίσης, στους μεγάλους διωγμούς χρησιμοποιούσαν ως τόπους λατρείας τις κατακόμβες, μεγάλες, δηλαδή, σπηλιές, όπου έθαβαν και τους μάρτυρες της θρησκείας. Από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου χτίζουν μεγαλοπρεπείς ναούς ή μετατρέπουν ειδωλολατρικούς σε χριστιανικούς, όπως τον Παρθενώνα στην Ακρόπολη, το Πάνθεο στη Ρώμη κτλ.

ΕΙΔΗ ΝΑΩΝ

Η γεωμετρική εποχή, είναι η πρώτη από τις περιόδους στις οποίες διαιρείται η αρχαία ελληνική ιστορία. Η εποχή αυτή ήταν παλαιότερα γνωστή και ως «Σκοτεινοί Χρόνοι» ή «Ελληνικός Μεσαίων» – όροι που σήμερα περιορίζονται στους πρωτογεωμετρικούς και υπομυκηναϊκούς χρόνους -, επειδή δεν υπήρχαν τότε αρκετές πληροφορίες γι'αυτήν.

Συγχρόνως όμως οι όροι αυτοί δήλωναν και μία αρνητική αξιολόγηση της γεωμετρικής εποχής σε σχέση με τη μυκηναϊκή (1600 – 1125 π.Χ.), τότε που η καλύτερη οργάνωση της κοινωνίας και η γενικότερη ευημερία είχαν οδηγήσει σε μεγάλα πολιτιστικά και καλλιτεχνικά επιτεύγματα, το γνωστό σε όλους μυκηναϊκό πολιτισμό.

Η αρχιτεκτονική της γεωμετρικής εποχής δεν έχει μνημειακό χαρακτήρα. Τα θεμέλια και το κατώτερο τμήμα των οικοδομημάτων κατασκευάζονταν από μικρούς αργούς λίθους, ενώ το ανώτερο τμήμα τους ήταν φτιαγμένο από ωμές πλίνθους (στεγνωμένες δηλαδή στον ήλιο).

Τα οικοδομήματα διακρίνονται σε τέσσερις κυρίως τύπους. Στον α τύπο ανήκουν κυρίως επιμήκη, ορθογώνια οικοδομήματα με είσοδο στη μία στενή πλευρά. Τέτοιου τύπου οικοδομήματα είναι ο ναός ή το μέγαρο Β στο Θέρμο της Αιτωλίας, που διαιρείται σε τρεις ανισομεγέθεις χώρους. Το κτίριο αυτό χρονολογείται από τους ειδικούς με μεγάλες βέβαια αποκλίσεις στο 10ο ή 8ο αιώνα π.Χ.

Στο τέλος της γεωμετρικής περιόδου φαίνεται ότι το οικοδόμημα περιβλήθηκε με κιονοστοιχία – πτερό -, που είχε καμπύλο περίγραμμα στη πίσω στενή πλευρά. Ίσως όμως να μην επρόκειτο για κανονική κιονοστοιχία, μία δηλαδή από τις πρώτες κιονοστοιχίες πτερού στον ελληνικό χώρο, αλλά απλά για δοκάρια τοποθετημένα λοξά σε σχέση με τους τοίχους, ώστε να τους ελαφρύνουν λίγο από το βάρος της στέγης. Η στέγη θα ήταν αετωματική μπροστά, κουφωτή πίσω.

Στον 8ο αιώνα π.Χ. κατά μία άποψη ανήκει και ο ναός της Ορθίας Αρτέμιδος στη Σπάρτη, και αυτό μακρόστενο ορθογώνιο οικοδόμημα με εσωτερική κιονοστοιχία από εννέα στηρίγματα, με βωμό μπροστά από τη στενή πλευρά της εισόδου, τέμενο με χαλικωτό δάπεδο και περίβολο.

Σύγχρονο του ίδιου τύπου οικοδόμημα με σειρά στηριγμάτων εσωτερικά επίσης, είναι το γεωμετρικό Ηραίο της Σάμου που γύρω στο τέλος του 8ου π.Χ. αιώνα περιβλήθηκε από κιονοστοιχία. Ενδιαφέρον είναι ότι η βάση του λατρευτικού αγάλματος, του ξόανου της Ήρας, βρισκόταν δεξιότερα από τον άξονα της κεντρικής «κιονοστοιχίας» του ναού, προφανώς για να μπορεί το λατρευτικό άγαλμα να έχει θέα προς το βωμό.

Όλα αυτά τα οικοδομήματα θα στεγάζονταν με αμφικλινή στέγη. Τρίκλιτος οίκος, με διπλή κιονοστοιχία εσωτερικά είναι ο ενδιαφέρον υστερογεωμετρικός ή πρώιμος αρχαϊκός ναός στα Ίρια της Νάξου που έγινε γνωστός τελευταία.

Στο β' τύπο οικοδομημάτων των γεωμετρικών χρόνων ανήκουν ορθογώνια επιμήκη οικοδομήματα με είσοδο στη μία μακριά πλευρά (ευρυμέτωπα κτίρια), όπως στον Ολούντα της Κρήτης και στο Θορικό της Αττικής.

Τα οικοδομήματα του γ' τύπου διαφέρουν από τα προηγούμενα στο ότι έχουν αψιδωτή την πίσω στενή πλευρά τους. Αυτού του τύπου είναι ο ναός της Ήρας Ακραίας στην Περαχώρα. Ένα μικρών διαστάσεων πήλινο ομοίωμα αψιδωτού οικοδομήματος από την ίδια περιοχή είχε πιθανότατα δύο ζεύγη κιόνων στην πρόσοψη. Ο σηκός θα φωτιζόταν από τα μικρά ορθογώνια ανοίγματα του τοίχου της πρόσοψης και τα τριγωνικά

ανοίγματα των μακριών πλευρών. Παρόμοια κατασκευής στέγης έχει και το επίσης μικρογραφικό πύληνο ομοίωμα οικίσκου από το Άργος της γεωμετρικής εποχής αλλά η αμφικλινής στέγη του έχει επίπεδες πλευρές. Επιμίκης αφιδωτός ναός, πιθανότατα του Απόλλωνα, με σειρά εσωτερικών ανοιγμάτων ανασκάφηκε και στην Ερέτρια. Αφιδωτή είναι επίσης μία οικία στην Άντισσα της Λέσβου που διαιρείται εσωτερικά σε πολλούς μικρότερους χώρους.

Τέλος στον δ' τύπο γεωμετρικών οικοδομημάτων ανήκουν οικοδομήματα με κάτοψη ακανόνιστου ελλειπτικού σχήματος. Αυτό το σχήμα έχουν οικίες, όπως π.χ. μία γεωμετρική οικία στη Σμύρνη διαιραιμένη εσωτερικά σε πολλούς χώρους. Ιδιόμορφος είναι ο τύπος ενός πολύ πρώιμου στενόμακρου, αφιδώτου οικοδομήματος που ανακαλύφθηκε σχετικά πρόσφατα στο Λευκαντί της Ευβοίας και διαιρείται εσωτερικά σε τρεις χώρους, με κεντρική κιονοστοιχία και σειρές υποστηλωμάτων εξωτερικά κατά μήκος των μακριών πλευρών. Το οικοδόμημα ανήκει στους πρωτογεωμετρικούς χρόνους και πιθανόν ήταν ηρώο με λατρευτική χρήση. Οπωσδήποτε πάντως αποτελεί μια πρόδρομη μορφή του αρχαίου ελληνικού ναού.

Και τον 7ο αιώνα π.Χ. οι κατασκευές των οικοδομημάτων εξακολουθούσαν να είναι ευτελής, όπως και κατά την προηγούμενη περίοδο, τη γεωμετρική εποχή. Στο Θέρμο της Αιτωλίας ο ναός του Απόλλωνα του 7ου αιώνα π.Χ (625 π.Χ. περίπου), διαδέχεται το γεωμετρικό μέγαρο Β. Το στενόμακρο ορθογώνιο κτίριο αποτελείται από σηκό και οπισθόδομο, ο οποίος έχει δύο κίονες ανάμεσα στους πλαϊνούς τοίχους και κατά μήκος του κεντρικού άξονα του κτιρίου. Τον κεντρικό άξονα του κτιρίου ακολουθεί επίσης η εσωτερική κιονοστοιχία του σηκού, διαιρώντας τον στα δύο, πράγμα που αποτελεί κατάλοιπο της γεωμετρικής αρχιτεκτονικής. Το ναό περιβάλλει και στις τέσσερις πλευρές κανονική κιονοστοιχία, πτέρο. Οι κίονες και ο θριγκός αυτού του οικοδομήματος ήταν ξύλινα, ενώ πήλινες μετόπες με γραπτή διακόσμηση κάλυπταν τα κενά ανάμεσα στις τριγλύφους. Πολλές από τις μετόπες αυτές σώθηκαν και είναι εκτεθειμένες στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας. Πρόκειται για πολύτιμα μνημεία της πρώιμης αρχαίας ελληνικής ζωγραφικής, από την οποία σώζονται πολύ λίγα δείγματα.

Με τον ναό της Ήρας της Ολυμπίας έχει αποκρυσταλλωθεί ήδη από τις αρχές του 6ου αιώνα π.Χ. η κανονική κάτοψη ενός αρχαίου ελληνικού ναού: πρόναος με δύο κίονες ανάμεσα στις παραστάδες, σηκός, όπου στήνονταν το λατρευτικό άγαλμα του

θεού, και οπισθόδομος με δύο και πάλι κίονες ανάμεσα στις παραστάδες. Το οικοδόμημα περιβάλλεται από κιονοστοιχία, την περίσταση ή πτερό, που όταν είναι απλή το οικοδόμημα ονομάζεται απλά **περίπτερο**, όταν είναι διπλή ονομάζεται **δίπτερο**, ενώ τέλος όταν είναι τριπλή το οικοδόμημα ονομάζεται **τρίπτερο**. Δίπτερα και τρίπτερα οικοδομήματα απαντούν κυρίως στην Ιωνία και είναι ιωνικού ρυθμού. **Ψευδοδίπτερο** εξάλλου λέγεται το οικοδόμημα στο οποίο η απλή κιονοστοιχία βρίσκεται σε τόση απόσταση από τους τοίχους του σηκού, σαν να επρόκειτο για την εξωτερική κιονοστοιχία δίπτερου οικοδομήματος, σαν να έχει παραληφθεί δηλαδή η εσωτερική κιονοστοιχία του πτερού.

Τα οικοδομήματα που έχουν πρόναο και οπισθόδομο με δύο κίονες ανάμεσα στις παραστάδες **διπλά «εν παραστάσει»**, όταν όμως έχουν πρόναο με δύο κίονες ανάμεσα στις παραστάδες και όχι οπισθόδομο, τότε λέγονται απλά **«εν παραστάσει»**. Εφόσον αυτά τα οικοδομήματα έχουν και πτερό ή περίσταση ονομάζονται: **ναός περίπτερος διπλός «εν παραστάσει»**, κ.ο.κ.

Άλλος τύπος οικοδομήματος είναι εκείνος στον οποίο οι παραστάδες στον πρόναο και στον οπισθόδομο έχουν αντικατασταθεί από κίονες, ώστε μπροστά από την είσοδο να υπάρχει μία σειρά κίωνων. Οι ναοί αυτού του τύπου ονομάζονται

πρόστυλοι, όταν η πρόσταση υπάρχει μόνο στην είσοδο και
αμφιπρόστυλοι όταν υπάρχει και στον οπισθόδομο.

Ο σηκός του ναού είναι η κατοικία του αγάλματος του θεού.
Δεν τελούνται δηλαδή εδώ λατρευτικές πράξεις. Αυτές γίνονται στο
ύπαιθρο, στο βωμό, που συνήθως βρίσκεται απέναντι από την
είσοδο του ναού και συμμετρικά σε σχέση με αυτόν. Αυτός είναι
ίσως ο λόγος για τον οποίο δεν ανοίγονταν παράθυρα στους
τοίχους του σηκού του ναού. Έτσι το φώς που έφθανε στο σηκό
από τη πόρτα της εισόδου ήταν λιγοστό. Ωστόσο πολλοί ναοί θα
φωτίζονταν και από ένα κεντρικό οπαίο που θα υπήρχε στη στέγη
του σηκού.

ΑΝΩΔΟΜΗ :

Τόσο οι δωρικοί όσο και οι ιωνικοί ναοί έχουν κάποια στοιχεία
από τις κατόψεις που ήδη περιγράφηκαν, πάντως σε πολλούς
ναούς ιωνικού ρυθμού απουσιάζει συχνά ο οπισθόδομος.
Μεγαλύτερες διαφορές υπάρχουν στην ανωδομή των ναών των
δύο αυτών ρυθμών. Πριν όμως αναφερθούν οι διαφορές των δύο
βασικών αρχαίων ελληνικών αρχιτεκτονικών ρυθμών στην
ανωδομή, ας σημειωθούν τα μέρη του ελληνικού ναού κάτω από
το στυλοβάτη, δηλαδή το επίπεδο στο οποίο πατούν οι κίονες της
περίστασης και υψώνονται οι τοίχοι του κυρίως ναού.

Πάνω λοιπόν από τα θεμέλια, που φυσικά είναι υπόγεια, και λίγο ψηλότερα από το επίπεδο του υπαίθριου χώρου διαμορφώνεται μια απολύτως οριζόντια στρώση λίθων, η ευθυντήρια, και πάνω στην ευθυντήρια χτίζεται η κρηπίς ή το κρηπίδωμα, που αποτελείται συνήθως από τρεις βαθμίδες. Η επάνω βαθμίδα του κρηπιδώματος αποτελεί το στυλοβάτη.

ΚΙΟΝΕΣ:

Οι χαρακτηριστικές διαφορές του δωρικού από τον ιωνικό ναό σημειώνονται στην ανωδομή. Και πρώτα πρώτα διαφέρουν οι κίονες. Ο δωρικός κίονας πατεί απευθείας στο στυλοβάτη, χωρίς βάση, αντίθετα από τον ιωνικό κίονα που πατεί σε βάση με διάφορες παραλλαγές (σαμιακή, εφεσιακή κ.λπ.), ανάλογα με τον συνδυασμό σπείρας – κυρτού προφίλ – και τραχίλου ή σκοτιάς – κοίλου προφίλ -, που γίνεται σε κάθε περίπτωση. Έπειτα ο δωρικός κίονας έχει μικρότερο αριθμό ραβδώσεων (16 – 20), που συναντιώνται σε οξείες ράχες (ακμές), ενώ ο ιωνικός έχει περισσότερες ραβδώσεις (24 – 44) με επίπεδες ράχες (ταινίες). Ο δωρικός κίονας είναι εξάλλου βραχύτερος και παχύτερος από τον ιωνικό, που δείχνει ψιλόλιγνος. Οι κίονες λεπταίνουν βαθμιαία προς τα πάνω – μείωση -, σε μερικούς ναούς δωρικού ρυθμού

όμως τα περιγράμματα καμπυλώνονται ελαφρά στο κάτω μέρος, δηλώνοντας έτσι την πίεση από το βάρος του θριγκού – ένταση του κίονα.

Η χαρακτηριστική όμως διαφορά των δύο ρυθμών υπάρχει στο κιονόκρανο. Το δωρικό κιονόκρανο αποτελείται από τον σφαιρικό – κωνικό εχίνο κάτω και τον άβακα πάνω, που έχει σχήμα τετράγωνης πλάκας. Στο επάνω άκρο του δωρικού κίονα υπάρχουν δύο λεπτές αυλακώσεις, οι δακτύλιοι, που σχηματίζουν την εντομή ή εγκοπή, ενώ στο κάτω μέρος του εχίνου οι ιμάντες. Το τμήμα ανάμεσα στους δακτυλίους και τον εχίνο ονομάζεται υποτραχήλιο.

Στο ιωνικό κιονόκρανο υπάρχει όπως και στο δωρικό εχίνος, ο οποίος συνήθως διακοσμείται με ανάγλυφη διακόσμηση, και ακολουθούν οι έλικες που καταλήγουν στους οφθαλμούς. Οι έλικες μπορεί να έχουν κοίλο ή κυρτό αυλάκι και ανάμεσα σε αυτές και τον εχίνο υπάρχουν ανάγλυφα μικρά ανθέμια. Πάνω από τις έλικες υπάρχει και εδώ ο άβαξ, όπου στηρίζεται το επιστύλιο.

ΘΡΙΓΚΟΣ:

Το επιστύλιο αποτελούν οι οριζόντιες δοκοί που επιστέφουν τους κίονες. Στον ιωνικό ρυθμό το επιστύλιο διαιρείται σε τρεις οριζόντιες ταινίες με ελαφρά προεξοχή της δεύτερης έναντι της

πρώτης και της τρίτης έναντι της δεύτερης, ενώ στο δωρικό ρυθμό είναι ενιαίο και πλαισιώνεται πάνω από μια στενή ταινία. Στο κάτω μέρος αυτής της ταινίας είναι προσαρμοσμένοι στο δωρικό ρυθμό οι κανόνες, λεπτοί λίθινοι πήχεις, που φέρουν τις σταγόνες, κυκλικού σχήματος μικρές προεξοχές, ανάμνηση πιθανότατα των καρφιών από την εποχή που ο θριγκός του ναού ήταν ξύλινος.

Επάνω από το επιστύλιο στο δωρικό ρυθμό υπάρχουν τα τρίγλυφα και οι μετόπες διαδοχικά. Τα τρίγλυφα (ή τρίγλυφοι) είναι ίσως ανάμνηση των απολήξεων των ξύλινων δοκών, στις οποίες στηριζόταν ο σκελετός της στέγης των οικοδομημάτων, και φέρουν δύο πλήρεις κατακόρυφες γλυφές στο κέντρο και από μία μισή στις άκρες, ενώ οι μετόπες, ορθογώνιες πλάκες που έφραζαν τα κενά τα οποία υπήρχαν ανάμεσα στις τριγλύφους. Αυτή την άποψη δε δέχονται πάντως όλοι οι ερευνητές παρατηρώντας ότι τα τρίγλυφα δε βρίσκονται ακριβώς πάνω από τη στέγη. Τρίγλυφα και μετόπες έχουν στο πάνω άκρο τους λεπτή ταινία, την κεφαλή. Στον ιωνικό ρυθμό αντί για τρίγλυφα και μετόπες υπάρχουν οι γεισήποδες. Και αυτοί σύμφωνα με μερικούς ερευνητές αποτελούσαν πιθανότατα απολήξεις ξύλινων δοκών στην πρωταρχική τους χρήση, για να καταλήξουν διακοσμητικοί αργότερα. Αντί για γεισήποδες υπάρχει συχνά στους ιωνικούς ναούς ανάγλυφη ζωφόρος.

Και στους δύο ρυθμούς ακολουθεί το οριζόντιο γείσο που προεξέχει και προστατεύει έτσι το θριγκό, την κιονοστοιχία και τους τοίχους του οικοδομήματος από τα νερά της βροχής. Στο κάτω μέρος του δωρικού γείσου υπάρχουν προσαρμοσμένοι οι πρόμοχθοι, ορθογώνιες λεπτές πλάκες, που, όπως και οι κανόνες, φέρουν σταγόνες σε σειρές. Επάνω από το γείσο υψώνονται στις στενές πλευρές του κτιρίου τα αετώματα – τριγωνικές απολήξεις της στέγης που κλείνονται από λίθινες πλάκες, τα τύμπανα, και περιβάλλονται και προστατεύονται από το λοξό ή καταιέτιο γείσο, και στους δωρικούς τουλάχιστον ναούς της κυρίως Ελλάδος έχουν κανονικά ανάγλυφη ή ολόγλυφη διακόσμηση. Τις τρεις γωνιές των αετωμάτων διακοσμούσαν αγαλματικές μορφές, τα ακρωτήρια. Σε όλες τις πλευρές των κτιρίων υπάρχει πάνω από το γείσο η σίμη που συγκεντρώνει τα νερά της στέγης. Από κρουνοί – υδρορροές -, που υπάρχουν κατά μήκος της σίμης των μακριών πλευρών κατά διαστήματα, διοχετεύεται το νερό της στέγης μακριά από τους τοίχους του οικοδομήματος. Πολύ συχνά αυτοί οι κρουνοί έχουν τη μορφή λεοντοκεφαλής.

Ίδια κάτοψη και ανωδομή – θριγκό με τους ιωνικούς ναούς παρουσιάζουν και τα οικοδομήματα που σε μεταγενέστερους χρόνους, από την ελληνιστική εποχή και εξής, θα υιοθετήσουν το κορινθιακό κιονόκρανο στην περίπτωση. Το κορινθιακό κιονόκρανο

το οποίο κατά τις γραπτές πηγές εφεύρε ο Καλλίμαχος, χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά – σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα επιστημονικά δεδομένα – στο ναό του Απόλλωνα στις Βάσες στη Φιγάλεια σε περίοπτη θέση, στη σηκό του ναού, που ως σημειωθεί ότι έχτισε ο Ικίνος, ένας από τους αρχιτέκτονες του Παρθενώνα (5ος αιώνας π.Χ.). Με αυτόν τον τύπο κιονοκράνου αντιμετωπίζεται με επιτυχία το αισθητικό πρόβλημα που παρουσιάζει το γωνιακό ιωνικό κιονόκρανο, όπου είναι ορατές δύο διαφορετικές όψεις: έλικες στη μία πλευρά, προσκεφάλαια των ελίκων στην άλλη. Συχνά η δυσκολία αντιμετωπιζόταν με το να κατασκευάζουν τις έλικες στις δύο παρακείμενες εξωτερικές πλευρές και τα προσκεφάλαια στις δύο επίσης παρακείμενες εσωτερικές πλευρές του κιονοκράνου. Το **κορινθιακό** κιονόκρανο όμως με το κωνικό – κυλινδρικό του σχήμα, με τις έλικες να φυτρώνουν και στις τέσσερις «γωνίες» του, με το δακτύλιο ή τους δακτυλίους από φύλλα ακάνθου κ.λπ. ήταν απόλυτα κατάλληλο για να είναι ορατό ικανοποιητικά από όλες τις πλευρές.

Αισθητικά προβλήματα παρουσίαζε και ο δωρικός ρυθμός. Πρόκειται για το πρόβλημα της γωνιακής τριγλύφου. Κανονικά ο κεντρικός άξονας της τριγλύφου που βρίσκεται επάνω από έναν κίονα πρέπει να συμπίπτει με τον άξονα αυτού του κίονα, ενώ στο

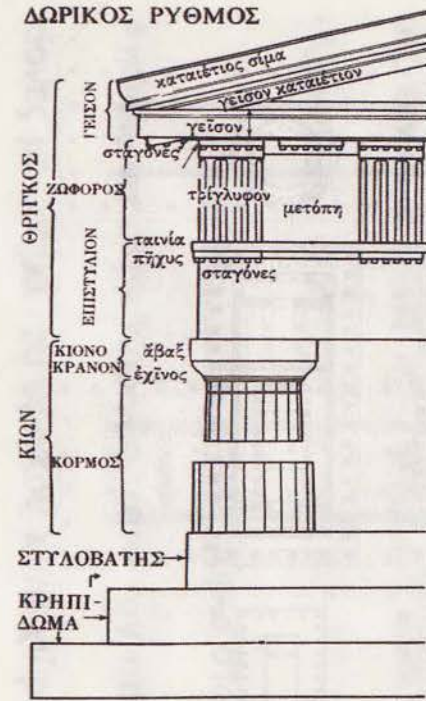
μεσοδιάστημα δύο κίωνων, το μετακίονιο διάστημα, υπάρχει ακόμη ένα τρίγλυφο.

Όμως ο κεντρικός άξονας των γωνιακών τριγλύφων είναι δύσκολο να συμπέσει με τον κεντρικό άξονα του αντίστοιχου κίονα χωρίς να μετατοπισθεί η τρίγλυφος από τη γωνία του οικοδομήματος. Αποτέλεσμα αυτού του γεγονότος ήταν οι γωνιακές μετόπες να γίνονται πιο πλατιές από τις άλλες, πράγμα που κατέστρεφε τη συμμετρία και το ρυθμό του διαζώματος με τα τρίγλυφα και τις μετόπες. Αυτό το πρόβλημα απασχόλησε έντονα τους αρχιτέκτονες των δωρικών οικοδομημάτων και οι οποίοι εφάρμοσαν διάφορες λύσεις. Η πιο συνηθισμένη ήταν να μειώνουν βαθμιαία από το κέντρο προς τα πλάγια τα μετακίονια διαστήματα, ώστε να μη δίνεται πλατύτερη η γωνιακή μετόπη. Άλλοτε πάλι μείωναν βαθμιαία και από λίγο το πλάτος των μετοπών κ.ά.

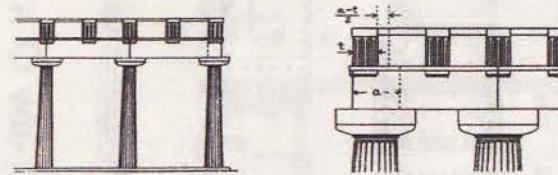
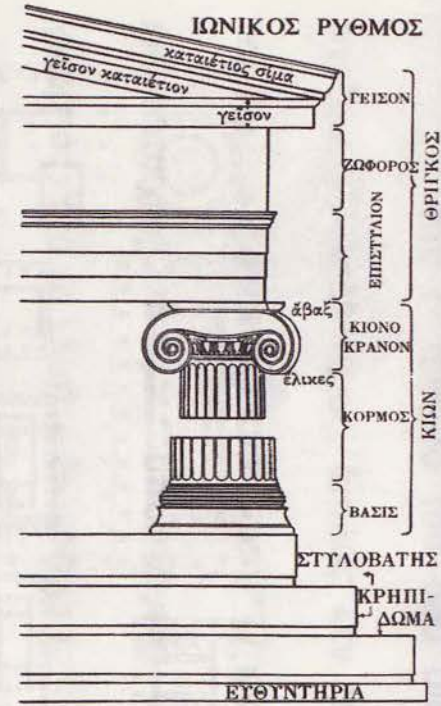
Αρχικά ολόκληρος ο θριγκός και η στέγη (μέχρι τον 5ο αιώνα π.Χ. περίπου) κατασκευάζονταν κατά κανόνα από ξύλο. Αργότερα υπήρχαν στέγες κατασκευασμένες ολόκληρες από μάρμαρο. Συνήθως όμως οι κεραμίδες της στέγης ήταν πήλινες. Οι καλυπτήρες κεραμίδες, δηλαδή οι κεραμίδες που αποτελούσαν τη δεύτερη στρώση και κάλυπταν τους αρμούς της πρώτης στρώσης κεραμίδων, των στρωτήρων, και ειδικά εκείνες που βρίσκονταν

στις άκρες των τεσσάρων πλευρών του ναού, ηγεμόνες καλυπτήρες, και ήταν επομένως ορατές, κατέληγαν συχνά σε μέτωπα διακοσμημένα με ανάγλυφη παράσταση: ανθέμια, γυναικείες κεφαλές, Σιληνούς κ.λπ. Πρόκειται για τα γνωστά μας και από την νεοκλασική αρχιτεκτονική ακροκέραμα.

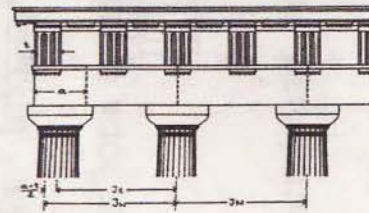
ΔΩΡΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

ΙΩΝΙΚΟΣ ΡΥΘΜΟΣ

▲ 42. Σχεδιαστική αντιπαροβολή δωρικού και ιωνικού αρχιτεκτονικού ρυθμού. (Από G. Richter, Αρχαία Ελληνική Τέχνη, Αθήνα 1974).

▲ 43. Αναπαράσταση προβλήματος γωνιακής τριγλύφου του δωρικού ρυθμού.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΡΧΑΙΩΝ ΝΑΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Δύο πολύ σημαντικοί αρχαϊκοί ναοί, δωρικού τύπου είναι ο ναός του Απόλλωνα στο Θέρμο της Αιτωλίας και το Ηραίο της Ολυμπίας, που και οι δύο χρονολογούνται στα τελευταία χρόνια του 7ου αιώνα π.Χ.

Στο ά τέταρτο του 6ου αιώνα π.Χ. χρονολογείται ο σχεδόν ψευδοδίπτερος, διπλός «εν παραστάσει» δωρικός ναός της Άρτεμης στην Κέρκυρα, με 8*17 κίονες και σηκό διαιρεμένο με κιονοστοιχίες σε τρεις υποστάσεις. Ο ναός είναι περισσότερο γνωστός από το γλυπτό διάκοσμο των αετωμάτων του, που έχουν ως κεντρικό θέμα τη Γοργώ και είναι τα παλαιότερα αετωματικά γλυπτά που σώζονται.

Αρκετά νεότερός του, γύρω στο 540 π.Χ., είναι ο ναός του Απόλλωνα στην Κόρινθο, από τον οποίο σώζονται ακόμη μικροί κίονες με τμήμα του θριγκού κατά χώραν. Ο ναός έχει την κάτοψη ενός κανονικού δωρικού περίπτερου (6*15 κίονες), διπλού «εν παραστάσει» ναού, που επίσης διαιρείται στο σηκό σε τρεις υποστάσεις. Ιδιαίτερο γνώριμά του αποτελεί η ύπαρξη αδύτου ανάμεσα στο σηκό και στον οπισθόδομο, ενός κλειστού δηλαδή δωματίου με 4 κίονες για να υποβαστάζουν τη στέγη. Εδώ επίσης

συναντούμε για πρώτη ίσως φορά στη ελληνική αρχιτεκτονική τις πολυσυζητημένες «εκλεπτύνσεις», τις οποίες γνωρίζουμε κυρίως από των κλασικό Παρθενώνα, αδιόρατες αποκλίσεις δηλαδή από την αυστηρή συμμετρία και τις απόλυτες μαθηματικές – γεωμετρικές έννοιες. Φαίνεται όμως ότι η χρήση τους ήταν ευρύτερη από όσο υποθέταμε παλαιότερα και είχαν σκοπό να επιβάλουν οπτικές διορθώσεις και να «ζωντανεύουν» τα οικοδομήματα.

Παρόμοιας κάτοψης και αναλογιών ήταν και ο αρχαϊκός ναός του Απόλλωνα στους Δελφούς (γύρω στο 525 π.Χ.), ενώ η αποκατάσταση της κάτοψης του αρχαϊκού ναού της Αθηνάς Πολιάδος στην Ακρόπολη της Αθήνας δεν είναι ασφαλής. Αμφισβητείται δηλαδή η ύπαρξη πτερού στην ά φάση του, είναι όμως βέβαιο ότι ο σηκός ήταν διαιρεμένος σε περισσότερους χώρους, προορισμένους για λατρείες πολλών θεοτήτων και ηρώων, από τους οποίους ασφαλώς ο ένας για τη λατρεία της Αθηνάς και ο άλλος για τη λατρεία του Ποσειδώνα, όπως και στο Ερέχθειο των κλασικών χρόνων.

Με τον περίπτερο, διπλό «εν παραστάσει», ναό της Αθηνάς Αφαίας στην Αίγινα (500 –480 π.Χ.), εγκαταλείπονται οριστικά οι επιμήκεις αναλογίες των αρχαϊκών ναών, οι οποίες εκφράζονται άμεσα στον αριθμό των κίωνων του πτερού – οι

περισσότεροι από τους αρχαϊκούς ναούς που παρουσιάστηκαν παραπάνω είχαν πτερό με 6 κίονες στις στενές και 15 στις μακριές πλευρές τους.

Οι αναλογίες του ναού της Αφαίας, του τελευταίου δωρικού αρχαϊκού ναού, πλησιάζουν πολύ τις αναλογίες των κλασικών ναών, όπως διαπιστώνονται στο ναό του Δία στην Ολυμπία γύρω στο 460 π.Χ. Η κάτοψη του ναού της Αφαίας δεν είναι τόσο επιμήκης όσο των άλλων ναών της εποχής εκείνης. Η σχέση ανάμεσα στο μήκος και το πλάτος του ναού είναι αρμονικότερη σε σχέση με παλαιότερα οικοδομήματα, πράγμα που εκφράζεται σαφώς στον αριθμό των κίωνων του (6*12 κίονες αντί των 6*15 των παλαιότερων ναών, 6*13 εξάλλου κίονες έχει ο ναός του Δία στην Ολυμπία), εκτός αυτού οι δίτονες («διώροφες») κιονοστοιχίες, που διαιρούν στο ναό της Αφαίας το σηκό σε τρεις υποστάσεις, απαντούν και στο μεταγενέστερο ναό του Δία στην Ολυμπία, στον Παρθενώνα κ.ά.

Οι ιωνικοί ναοί, που ανεγείρονται την περίοδο αυτή στην ανατολική Ιωνία, ξεπερνούν κατά πολύ σε μέγεθος τους δωρικούς ναούς της ηπειρωτικής Ελλάδας. Το Ηραίο II της Σάμου που χρονολογείται στον 7ο αιώνα π.Χ. είναι ένα επιμήκες περόπτερο οικοδόμημα (6*18 κίονες), χωρίς οπισθόδομο, δίπτερο στην πλευρά της εισόδου και με ενιαίο σηκό, κατά μήκος των μακρικών

πλευρών του οποίου προεξέχουν τα πεσσόμορφα στηρίγματα της στέγης. Όμως το Ηραίο III, που έχτισαν σύμφωνα με την παράδοση ο Ροίκος και ο Θεόδωρος γύρω στο 570 π.Χ. στην ίδια θέση, είναι ένα δίπτερο οικοδόμημα (8/10*21 κίονες) και έχει βαθύ πρόναο διαιρεμένο με κιονοστοιχίες σε τρεις υποστάσεις, όπως και ο σηκός. Το Ηραίο IV, ο ναός του τυράννου Πολυκράτη, που διαδέχτηκε το Ηραίο III γύρω στο 530 π.Χ., έχει τριπλή κιονοστοιχία στις στενές και διπλή στις μακριές πλευρές (8/9*24 κίονες), κατά τα άλλα όμως είναι όμοιο με το Ηραίο III. Εξαιρετικός είναι ο γλυπτός διάκοσμος των κιονοκράνων των ιωνικών κιόνων του, ενώ ανάγλυφες ζωφόροι διακοσμούσαν διάφορα τμήματα του ναού.

Δίπτερο (8/9*20 κίονες) ήταν και το αρχαϊκό Αρτεμίσιο της Εφέσου, ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου, που άρχισε να χτίζεται τα μέσα του 6ου αι. π.Χ. Ο ναός αυτός είχε βαθύ πρόναο και άδυτο αντί οπισθόδομου. Ιδιαίτερο γνώρισμά του είναι οι ανάγλυφοι στο κάτω μέρος τους κίονες του πρόναου και του πτερού της πλευράς της εισόδου, γνώρισμα που απαντά και στο κλασικό Αρτεμίσιο της Εφέσου του 4ου αι. π.Χ. Μερικούς από τους αρχαϊκούς κίονες είχε δωρίσει ο βασιλιάς της Λυδίας Κροίσος και έτσι είναι ασφαλής η χρονολόγηση τους γύρω στα μέσα του 6ου αι. π.Χ. Η σίμη του ναού αυτού είχε επίσης ανάγλυφες παραστάσεις.

Κολοσσιαίων διαστάσεων, δίπτερο (8/9*21 κίονες) αρχαϊκό οικοδόμημα, ήταν και ο ναός του Διδυμαίου Απόλλωνα στη Μίλυτο. Ο ναός είχε βαθύ πρόναο και υπαίθριο σηκό, όπως ίσως και το αρχαϊκό Αρτεμίσιο, ενώ ο ανάγλυφος διάκοσμος βρισκόταν εδώ στο επιστύλιο του οικοδομήματος και στο κάτω μέρος των κίωνων.

Οι κολοσσιαίες διαστάσεις των ναών της Ιωνίας που αντίθετα απουσιάζουν από τους ολομάρμαρους κυκλαδικούς ναούς, θα εγκαταλειφθούν από τον 5ο αιώνα και εξής, με εξαίρεση το Αρτεμίσιο της Εφέσου και το Διδυμαίο της Μιλήτου των κλασικών χρόνων.

ΑΛΛΟΙ ΤΥΠΟΙ ΑΡΧΑΙΩΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΩΝ

Ένας άλλος τύπος ναϊκού οικοδομήματος προορισμένου για τη χθόνια ή ηρωϊκή λατρεία είναι η θόλος. Πρόκειται για οικοδόμημα κυκλικού σχήματος με περίσταση εξωτερικά και στην κλασική τουλάχιστον εποχή με εσωτερική κιονοστοιχία κορινθιακού ρυθμού, όπως η θόλος στο ιερό της Προναΐας Αθηνάς στους Δελφούς, η θόλος της Επιδαύρου, έργο του Πολύκλειτου του νεότερου, και το Φιλίππειο της Ολυμπίας, που στέγαζε τα

χρυσελεφάντινα αγάλματα της οικογένειας του Φιλίππου Β της Μακεδονίας. Αυτοί οι θόλοι ανήκουν στον 4ο αιώνα π.Χ.. Ωστόσο η πρώτη θόλος κατασκευάστηκε ήδη την αρχαϊκή εποχή στους Δελφούς, όπως μαρτυρούν αρχιτεκτονικά μέλη της που βρέθηκαν στα θεμέλια του κλασικού θησαυρού των Σικυωνίων. Γύρω από το λίθινο κυκλικό τοίχο του οικοδομήματος υπήρχε δωρική κιονοστοιχία με 13 κίονες. Δωρική κιονοστοιχία περιέβαλλε και τις θόλους του 4ου αιώνα π.Χ. εκτός από το Φιλιππείο, η εξωτερική κιονοστοιχία του οποίου ήταν ιωνική. Γνωστή θόλος της ελληνιστικής εποχής είναι η θόλος στο ιερό των Καβείρων στη Σαμοθράκη (3ος αιώνας π.Χ.).

Άλλος τύπος οικοδομήματος είναι και ο θησαυρός. Είναι απλό, μικρό οικοδόμημα που αποτελείται συνήθως από σηκό και πρόδομο «εν παραστάσει». Μερικοί ιωνικοί θησαυροί στους Δελφούς είχαν αγάλματα κορών στη θέση των κίωνων ανάμεσα στις παραστάδες. Οι θησαυροί χρησίμευαν στη φύλαξη πολύτιμων αναθημάτων των ιερών, αρχείων κ.ά.

Ο σημαντικότερος τύπος αρχαίου ελληνικού κτιρίου μετά από το ναό είναι η στοά, ένα επίμηκες οικοδόμημα με ανοιχτή τη μία μακριά πλευρά του, όπου υπάρχει κιονοστοιχία. Πολύ συχνά υπάρχει και δεύτερη κιονοστοιχία εσωτερικά, παράλληλη με την πρώτη, ενώ στο βάθος ανοίγονται μικρά δωμάτια με είσοδο όλα

στην ανοιχτή μακριά πλευρά. Την ελληνιστική εποχή οι στοές είναι συνήθως διόροφες.

Στοές χτίζονται στα ιερά και στις αγορές, όπου οριοθετούν συχνά το χώρο. Είναι οικοδομήματα στα οποία προφυλλάσσονται οι πιστοί και οι επισκέπτες των χώρων από τις κακές καιρικές συνθήκες καθώς και χώροι ανάπαυσης.

Στις αγορές τα δωμάτια των στοών χρησιμοποιούνται ως καταστήματα και οι ανοιχτοί χώροι τους ως χώροι περιπάτου και γενικάσχόλης. Η στοά μπορεί να χαρακτηριστεί ως ο τύπος οικοδομήματος που αποτελεί το σήμα κατατεθέν της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής. Η περίσταση του ναού δεν είναι παρά μια στοά, αλλά και άλλων τύπων οικοδομημάτων της αρχαίας Ελλάδας αποτελεί η στοά βασικό συστατικό στοιχείο, όπως είναι τα γυμνάσια, οι παλαίστρες, τα καταγώγια. Όλα αυτά τα οικοδομήματα αποτελούνται από περίστυλες αυλές, δηλαδή αυλές με στοά και στις τέσσερις πλευρές τους, στο βάθος των οποίων ανοίγονται δωμάτια – αποδυτήρια και χώροι ανάπαυσης στα γυμνάσια και στις παλαίστρες, υπνοδωμάτια στα ξενοδοχεία. Γνωστό είναι το γυμνάσιο και η παλαίστρα στην Ολυμπία.

Πολύ γνωστός τύπος αρχαίου οικοδομήματος είναι το θέατρο, που συνήθως κατασκευάζονταν στην πλευρά κάποιου λόφου, ώστε να μπορούν τα εδωλιά του να διαμορφωθούν

αμφιθεατρικά στην πλαγιά του. Οι υποκτιτές έπαιζαν στην ορχήστρα, ένα κυκλικό δάπεδο, στην οποία από τον 5ο αιώνα π.Χ. προστέθηκε η σκηνή, ένα στενόμακρο ισόγειο κτίριο, που αποτελούσε τα παρασκήνια του σημερινού θεάτρου και μπροστά στην οποία προστέθηκε αργότερα μία κιονοστοιχία, το προσκήνιο. Ανάμεσα στους κίονες ή ημικίονες του προσκηνίου τοποθετούνταν ζωγραφισμένοι πίνακες που αποτελούσαν τα σκηνικά της παράστασης. Ο χορός και οι ηθοποιοί εμφανίζονταν στην ορχήστρα και μόνο οι από μηχανής θεοί στη στέγη της σκηνής. Την ελληνιστική εποχή όμως η σκηνή απέκτησε όροφο και οι ηθοποιοί εμφανίζονταν πια στο δάπεδο που σχηματιζόταν στη «στέγη» του προσκηνίου, στο λογείον.

Η πλαγιά του λόφου, όπου κατασκευάζονταν τα εδώλια – στην αρχή σκάβονταν απλά στο έδαφος, αργότερα ήταν ξύλινα, τέλος από τον 5ο αιώνα και έπειτα λίθινα – ονομάζεται κοίλον και είχε στις δυο του άκρες ανάγκη στήριξης από αναλημματικούς τοίχους. Ανάμεσα στους τοίχους αυτούς και στο κτίριο της σκηνής ανοίγονταν οι πάροδοι με μεγαλοπρεπή συχνά εμφάνιση, από όπου ο χορός έμπαινε στο θέατρο.

Το κοίλον διαιρούνταν καθ' ύψος με οριζόντιους διαδρόμους, τα διαζώματα, και με κλίμακες ανάβασης ακτινωτά στις κερκίδες. Το πιο γνωστό και καλά διατηρημένο θέατρο είναι το

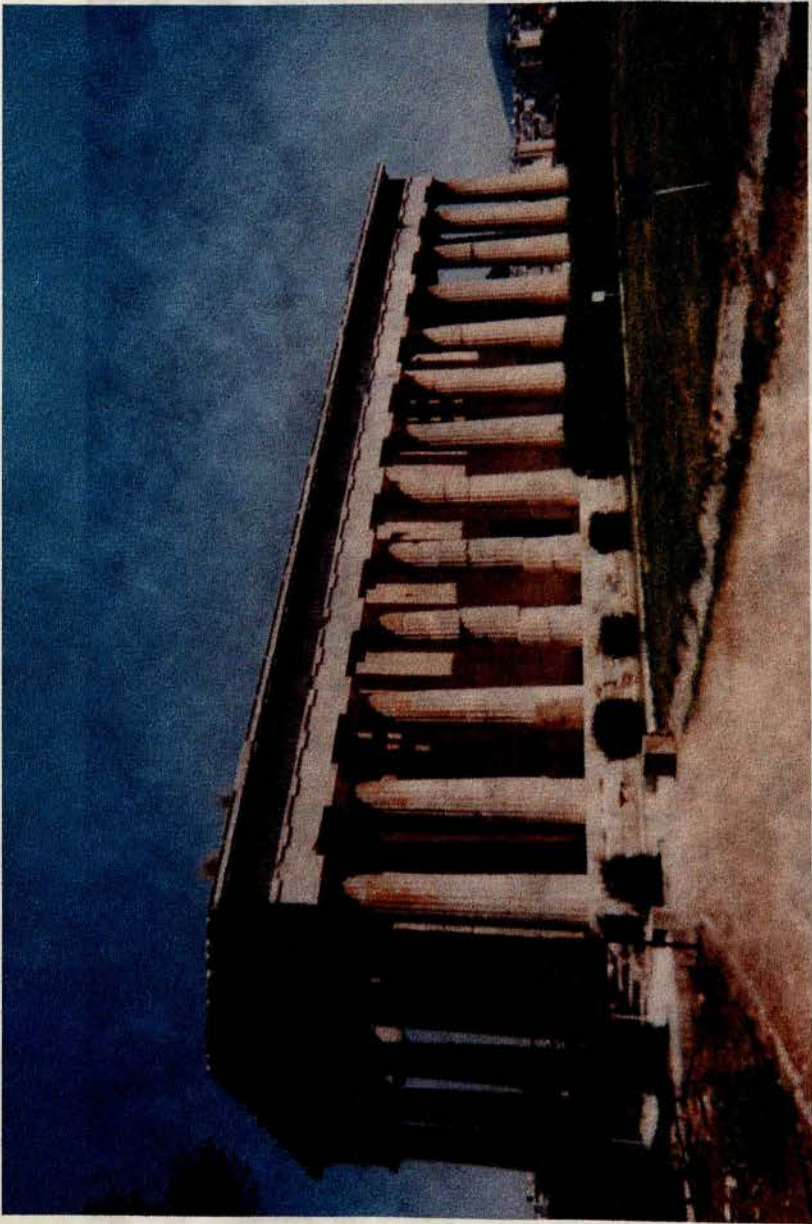
θέατρο της Επιδαύρου του 4ου ή 3ου αιώνα π.Χ. Άλλα γνωστά θέατρα είναι της Περγάμου, της Εφέσου, της Δήλου, της Ερέτριας, της Πριήνης.

Ένας σπανιότερος τύπος οικοδομήματος εισάγεται με το αρχαϊκό Τελεστήριο της Ελευσίνας. Πρόκειται για ένα ιερό οικοδόμημα για την τέλεση των ελευσινίων μυστηρίων σε τετράγωνο σχήμα, με 5*5 κίονες εσωτερικά για την υποστήριξη της στέγης, εδώλια στις τρεις πλευρές του οικοδομήματος για τους μνημένους θεατές των μυστηρίων και μία στοά μπροστά. Κτίρια αυτού του τύπου με πολυπλοκότερη ή μη διάταξη κίωνων όπως συνέβη και στις επόμενες οικοδομικές φάσεις του Ελευσινιακού Τελεστηρίου, θα εξακολουθήσουν να χτίζονται και κατά τους μεταγενέστερους αιώνες, για να χρησιμεύουν στη συνάθροιση των βουλευτών, τα βουλευτήρια.

Ένα τέτοιο γνωστό από τον 4ο αιώνα π.Χ. οικοδόμημα είναι το Θερσίλειο στη Μεγαλόπολη της Αρκαδίας και από την ελληνιστική εποχή το βουλευτήριο της Μιλήτου, της Πριήνης κ.ά.

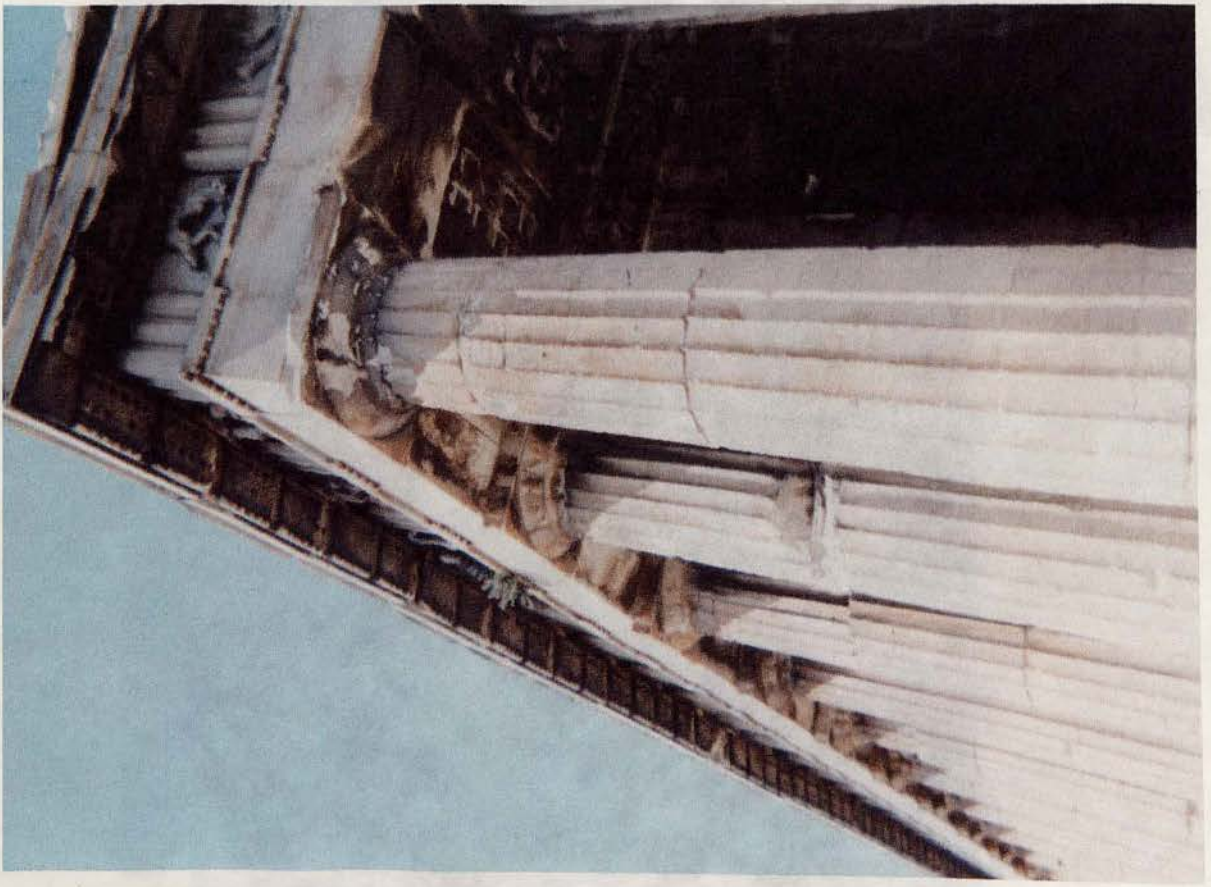
Ίδιοι τύποι ναϊκών και άλλων οικοδομημάτων με κάποιες ιδιομορφίες ωστόσο, απαντούν και στη Μεγάλη Ελλάδα, στις ελληνικές αποικίες δηλαδή της Κάτω Ιταλίας και Σικελίας.

ΝΑΟΣ ΗΦΑΙΣΤΟΥ ΣΤΟ ΘΗΣΕΙΟ

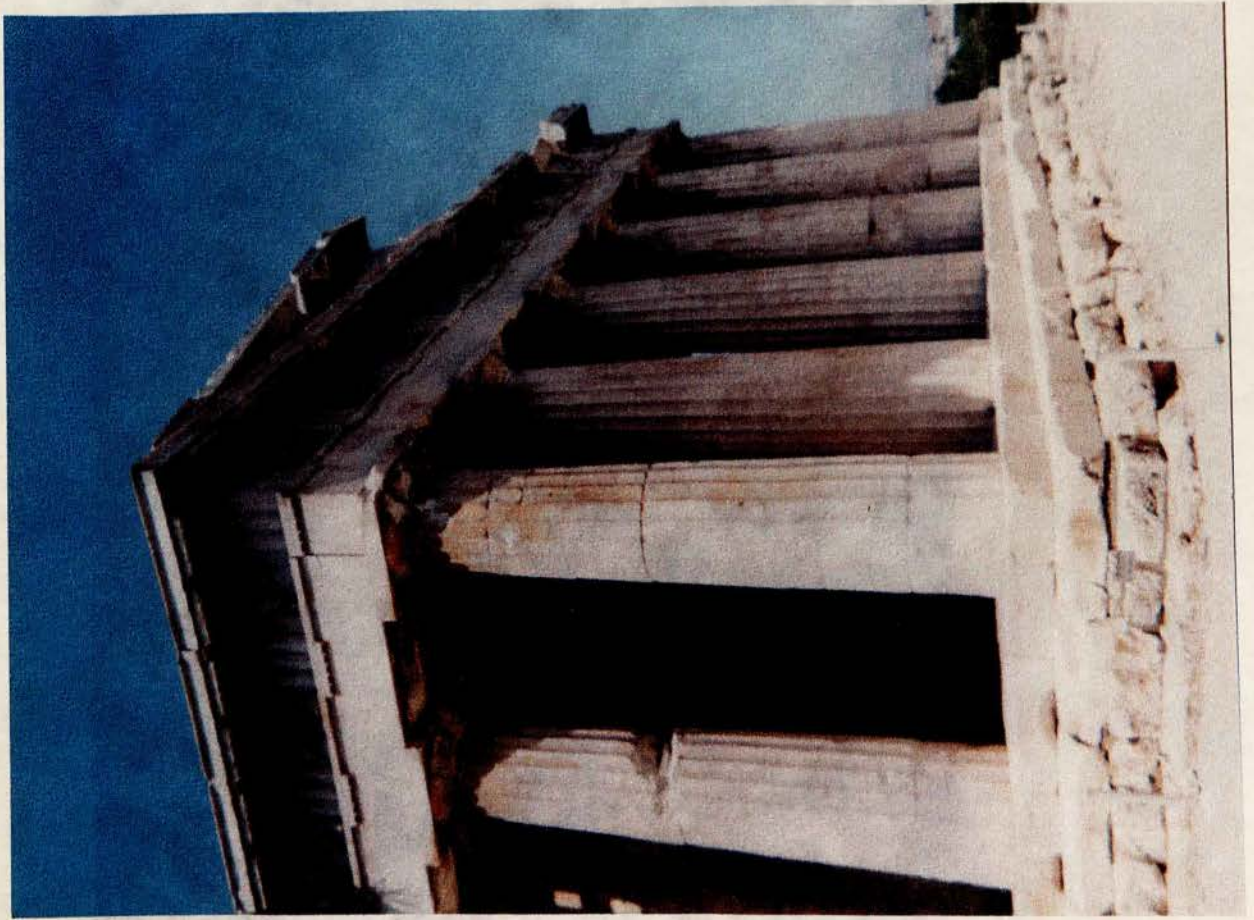

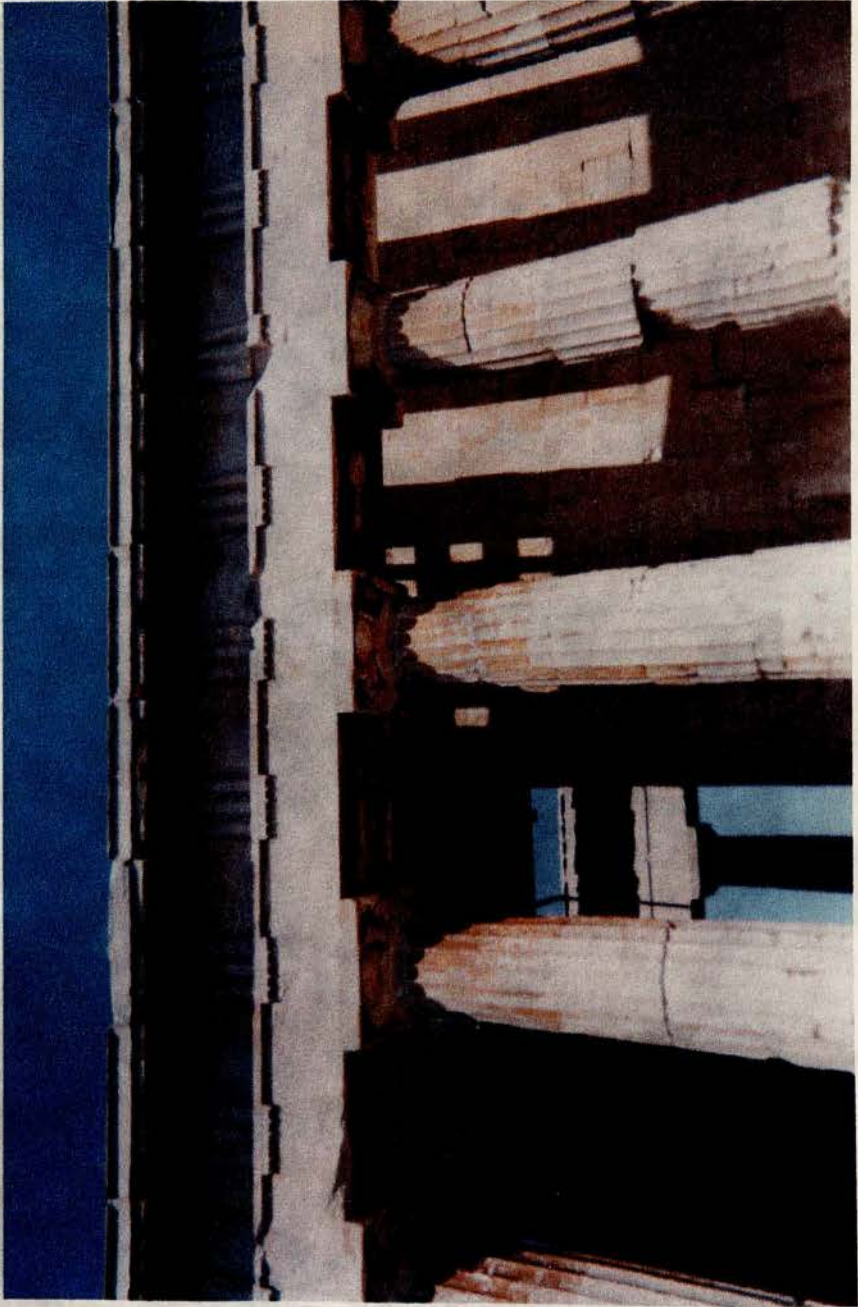

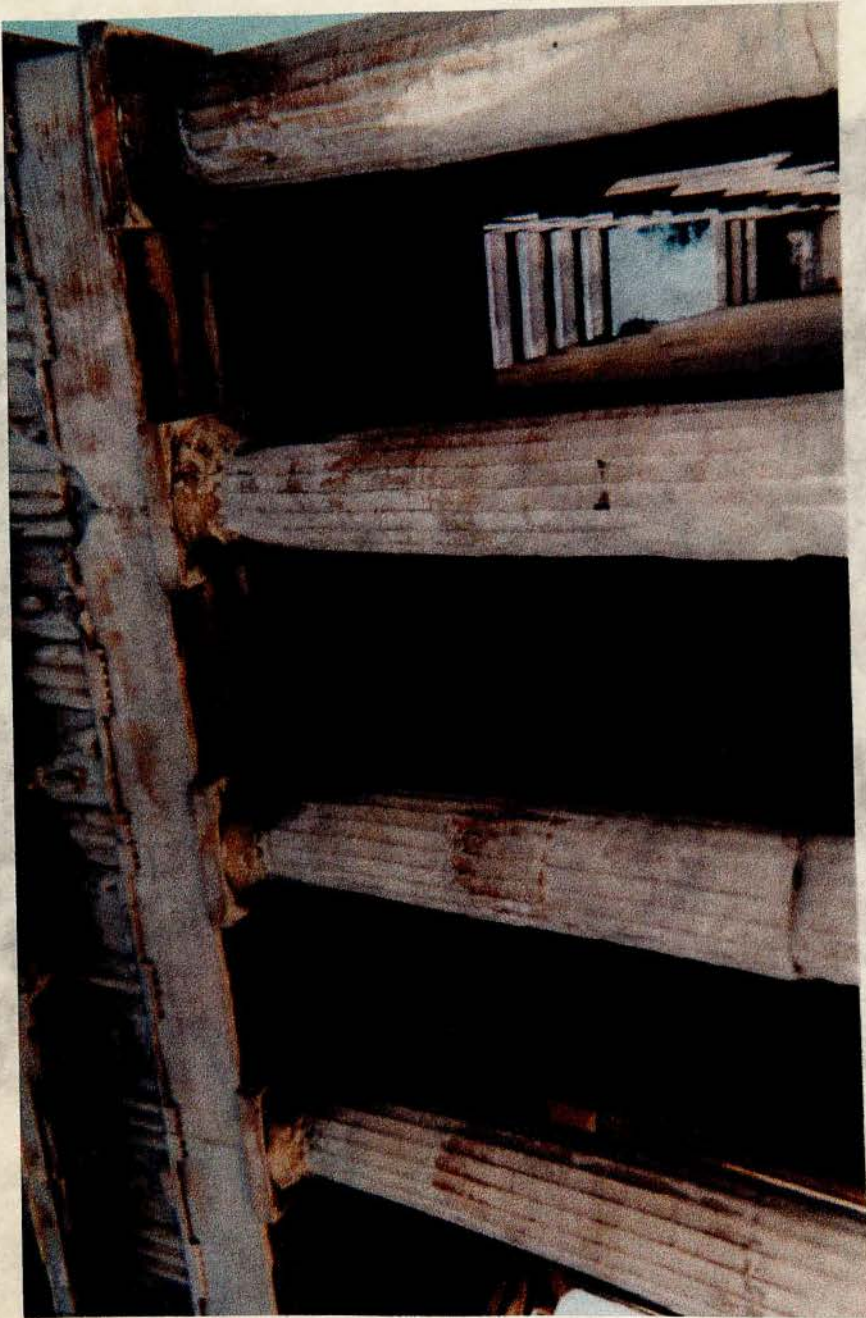

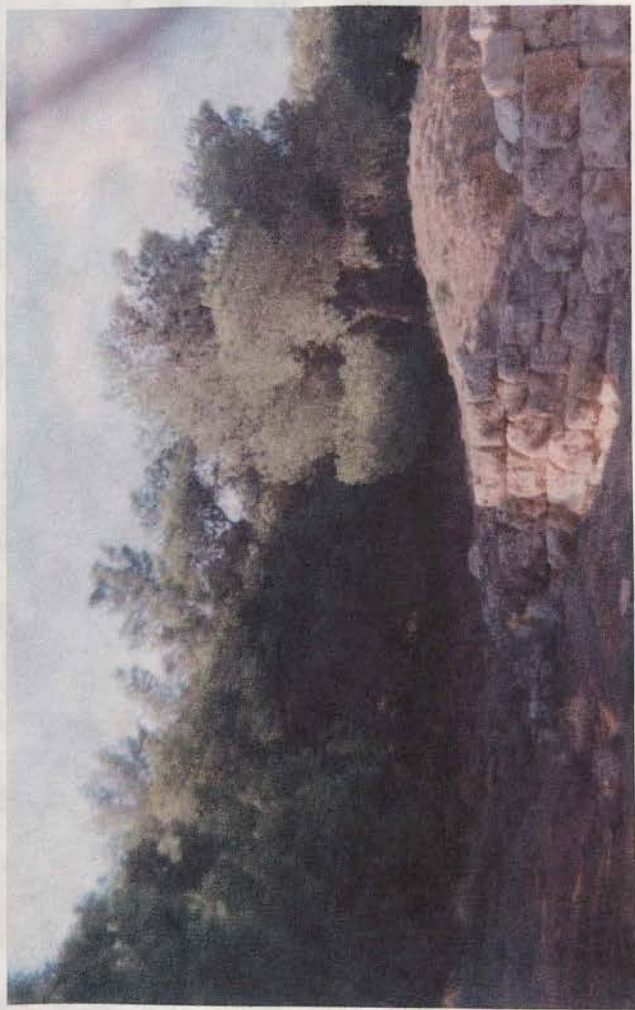

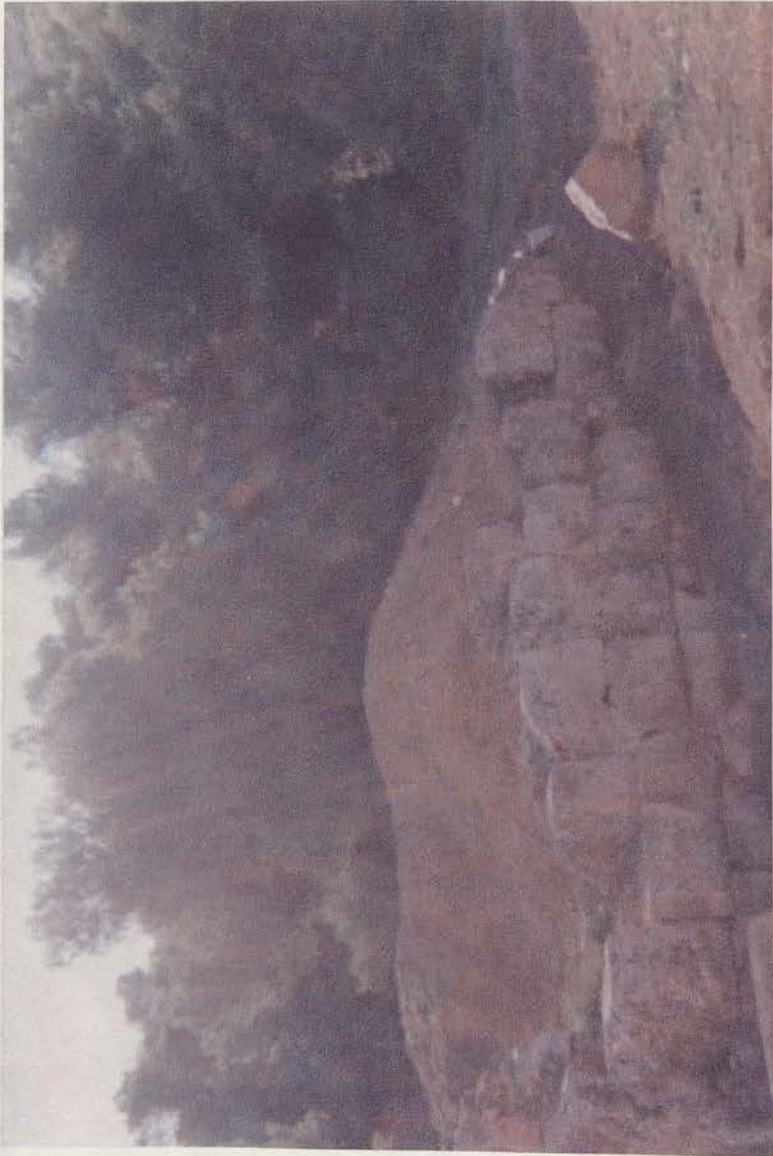

ΝΑΟΣ ΣΤΗ ΒΑΡΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

Δάρνακες εβρισκόμενες σε μικρή
απόσταση από το ναό

ΜΑΘΙ ΣΤΑ
Η ΟΥΧΙΑ
ΧΩΡΟΣ
ΥΠΕ 118 12

ΝΑΟΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ

Η αρχική θέση του ναού δεν ήταν αυτή. Μεταφέρθηκε διότι ο χώρος στον οποίο βρισκότανε χρειάζονταν για να γίνει διάδρομος για τα αεροπλάνα.

ΑΠΟΨΗ ΑΘΗΝΑΣ

Μεταφορά πέτρας για την κατασκευή λίθινου ναού.

Η πιο συχνή απορία των επισκεπτών μεγάλων μνημείων, όπως για παράδειγμα είναι και η Ακρόπολη, είναι για τον τρόπο με τον οποίο γινόταν η ανύψωση των μεγάλων μαρμάρων. Εκείνοι που γνωρίζουν κάπως καλύτερα θεωρούν τέτοιες απορίες αφελείς και μερικές φορές ίσως έχουν δίκιο, προσθέτουν δε ενίοτε και μερικά υποτιμητικά σχόλια για τους αποροούντες, που συχνά δεν αντιλαμβάνονται ότι αυτά ακριβώς τα μνημεία είναι πολύ σπουδαιότερα ως καλλιτεχνικά και πνευματικά επιτεύγματα παρά ως χειρωνακτικά. Ωστόσο οι επικρίνοντες πολλές φορές σφάλουν όταν επιμένουν να προσέχουν και να θαυμάζουν μόνο το άυλο και καθαρά πνευματικό μέρος των επιτευγμάτων και σχεδόν να περιφρονούν το χειρωνακτικό. Φαίνεται, πάντως, ότι αμφότεροι θαυμαστές και μη θαυμαστές του χειρωνακτικού έχουν ένα κοινό. Αντιλαμβάνονται μόνο μερικά, και μάλιστα τα ευκολότερα, από τα τεχνικά ζητήματα της αρχαίας αρχιτεκτονικής. Αγνοούν ότι κάποια άλλα στάδια της εργασίας, όπως η εξόρυξη και η μεταφορά, ήταν βαρύτερα από εκείνο της ανύψωσης και ότι ακόμη μεγαλύτερο και

χρόνο των οκτώ ετών, έστω και με απασχόληση ισάριθμων ή και περισσότερων τεχνιτών και παρά τη χρήση αυτοκινήτων αντί κάρρων ή ηλεκτρικών γερανών αντί χειροκίνητων. Η σκέψη αυτή μοιάζει ίσως παράδοξη, όμως είναι καλά τεκμηριωμένη: όταν επιζητείται η μεγαλύτερη δυνατή λεπτότητα και κατασκευαστική ακρίβεια σε ένα κτίριο του είδους του Παρθενώνα, τα τελικά στάδια της κατεργασίας κάθε λίθου, κάθε κίονος, κάθε γλυπτής μορφής κ.τ.λ. απαιτούν πολύ περισσότερη εργασία από τα πρώτα στάδια, στα οποία η εξόρυξη, η μεταφορά και η ανύψωση των λίθων είναι απλώς ένα μέρος. Υπολογίζεται, λοιπόν, ότι στην περίπτωση ενός μεγάλου κτιρίου η χρήση ενός παλαιάς τεχνολογίας ξύλινου γερανού, έναντι ενός σύγχρονου ηλεκτρικού, είναι από οικονομικής πλευράς ένα μειονέκτημα όχι μεγαλύτερο του 3% και η χρήση αμαξών έναντι φορτιγών αυτοκινήτων, ένα μειονέκτημα της τάξεως του 10% μέχρι 20%. Όμως, η άφθαστη μεταλλουργική ποιότητα των αρχαίων εργαλείων, συνδυασμένη με την απίστευτη επιδεξιότητα των αρχαίων λιθοξόνων, συνιστά, έναντι των αντίστοιχων τωρινών μέτρων, ένα πλεονέκτημα, που ως προς την ποσοτική απόδοση υπερβαίνει το 100%, ενώ ως προς την ποιοτική είναι μάλλον ανυπολόγιστο. Αυτά λοιπόν είναι τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα των χειροτεχνικών και

χειρονακτικών παραγόντων της αρχαίας αρχιτεκτονικής για ένα μεγάλο κτίριο της ποιότητας του Παρθενώνα.

Αλλά όλα αυτά τα τεχνικά μέσα δεν ήταν για τους αρχαίους αρχιτέκτονες και γλύπτες κατά τον ίδιο τρόπο δεδομένα, όπως είναι για τους σημερινούς αρχιτέκτονες τα σχεδιαστικά υλικά, τα έτοιμα μηχανήματα, τα εμπορικά δομικά και άλλα υλικά και οι μέτριες δεξιότητες των τωρινών οικοδόμων. Ένας αρχαίος αρχιτέκτων ήταν πολύ συχνά υπεύθυνος για τη σχεδίαση των μηχανικών μέσων και τη χειρονακτική εκτέλεση υποδειγμάτων για τους τεχνίτες του. Ένας καλός λατόμος είχε πολύ συχνά στη σκέψη του μερικά από τα προβλήματα του γλύπτη ή του αρχιτέκτονα και έκανε υπολογισμούς που απαιτούν καλλιέργεια σκέψεως. Έπρεπε να παρατηρεί, να αξιολογεί και να διαχειρίζεται ένα πολύ δύσκολο υλικό. Έπρεπε να συλλαμβάνει πολύπλοκους συνδυασμούς γεωλογικών, γεωμετρικών καλλιτεχνικών και μηχανικών παραγόντων. Ένας άξιος τεχνίτης είχε γενικώς αρκετά θεωρητικά ενδιαφέροντα και αν τα συνδύαζε και με ένα ξεχωριστό ταλέντο ήταν δυνατόν να εξελιχθεί και σε αρχιτέκτονα. Ασφαλώς, χωρίς τέτοιους ανθρώπους δεν θα ήταν ποτέ δυνατή η εκτέλεση ενός τόσο δύσκολου έργου.

Μια άλλη εξ ίσου απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η αποτελεσματική οργάνωση. Οι λαμπροί συντελεστές εκείνων των έργων έπρεπε όλοι να υπόκεινται σε ένα τέλειο σύστημα οργάνωσης της προσπάθειας και της παραγωγής, το οποίο καθαυτό ήταν έξοχο επίτευγμα πολυσύνθετης πνευματικής εργασίας. Δυστυχώς, και αυτό το επίτευγμα, ως μη καλλιτεχνικό ή ιδεαλιστικό, παραμένει ως τώρα σχεδόν τελείως αγνοημένο. Και όμως, ανάλογα σημερινά ζητήματα από τα οποία μάλιστα εξαρτάται η λειτουργία μιας ομάδος, ενός εργοστασίου, ή μιας ολόκληρης κοινωνίας, αποτελούν περισσότερο από ποτέ αντικείμενα ειδικών επιστημών και πολύ μεγάλων πολιτικών προβληματισμών ή προσπαθειών.

Στη συνέχεια λοιπόν θα αναφερθούμε με λεπτομερέστατο τρόπο στην αναπαράσταση της λατομίας και μεταφοράς στην Ακρόπολη ενός δωρικού κιονοκράνου βάρους 11 τόννων. Με τον ίδιο και αυτό τρόπο γίνονταν η εξόρυξη, η μεταφορά και η ανύψωση οποιασδήποτε πέτρας στον χώρο ανύψωσης του οικοδομήματος την εποχή εκείνη.

1) Η Αθήνα και τα λατομεία της

Πέντε μόνο χρόνια πέρασαν από την αξέχαστη μάχη του Μαραθώνα και στην Αθήνα, στο σπουδαιότερο σημείο της, την Ακρόπολη, οι αλλαγές είναι πια ορατές, ακόμη και από την Αίγινα. Ο παλαιότερος από τους πώρινους ναούς της Αθήνας δεν διακρίνεται πια. Γιγάντια ικριώματα υψώνονται στις τρεις πλευρές του. Οι Αθηναίοι θα τον αντικαταστήσουν με έναν πολύ μεγαλύτερο. Ο νέος ναός θα είναι και αυτός, λόγω παραδόσεως, δωρικός, όπως, άλλωστε, όλοι οι άλλοι ναοί στην Αθήνα. Ωστόσο δεν χτίζεται με πωρόλιθο, το κατ'έξοχήν υλικό της δωρικής αρχιτεκτονικής, αλλά με εκείνο που χτίζονται τα ιωνικά κτίρια στις Κυκλάδες και στην άλλη πλευρά του Αιγαίου. Μαρμαρο! Είναι η πρώτη φορά στην Αθήνα που αυτό το υλικό χρησιμοποιείται σε όλα τα υπέργεια μέρη του κτιρίου και μάλιστα τόσο μεγάλου. Το συμπαγές βάθρο και θεμέλιό του, από πολύ μεγάλους καλολαξευμένους λίθους των λατομείων της πειραιϊκής Ακτής, έχει διακόσια εξήντα πόδια μήκος και ύψος σαράντα. Τα ικριώματα ορθώνονται σε όλο σχεδόν το μήκος του, δίνοντας από τώρα μια εντύπωση του όγκου που θα έχει ο ναός. Λίγο βορειότερα στέκει ο νεότερος και μεγαλύτερος πώρινος ναός της Αθηνάς, που ενώ είναι πάντα ορατός από κάθε σημείο του λεκανοπεδίου, φαίνεται ξαφνικά πολύ μικρός δίπλα στα γιγάντια ικριώματα του μαρμάρινου ναού. Αλλά και έξω από την πόλη, μια άλλη αλλαγή

του τοπίου είναι ορατή από κάθε απόσταση. Στα νότια της κορυφής του Πεντελικού, περίπου στα μισά του ύψους του, αναπτύσσεται κάθε μέρα και περισσότερο ένα μεγάλο και βαθύ λατομείο. Το λατομείο αυτό, παρά τις διαστάσεις του, είναι επίσης πολύ νέο. Έγινε μόνο χάριν του μαρμάρινου ναού. Πριν από αυτό υπήρχαν μόνο μικρές επιφανειακές εκμεταλλεύσεις.

Αλλά το μάρμαρο ήταν τότε μόνο για αγάλματα και μικρές αρχιτεκτονικές μορφές. Τα έργα αυτά δεν ζητούσαν μεγάλες ποσότητες μαρμάρου, αλλά μόνο την υψηλότερη δυνατή ποιότητα. Γι' αυτό, αλλά και για κάποιους άλλους ιδιαίτερους λόγους, από τα χρόνια του Πεισίστρατου και περισσότερο των υιών του, προτιμούσαν μάρματα εισαγόμενα, συνήθως παριανά. Ακόμη παλαιότερα τα έφερναν από τη Νάξο. Επί Πεισιστράτου κυρίως χρησιμοποιούσαν σε μικρές ποσότητες και το καλύτερο από τα υμήττεια μάρμαρα, που όμως παρά την τέλεια διαλογή του, ήταν πάντα κατώτερο από τα κυκλαδικά. Ως τότε, λοιπόν, κανένα λατομείο μαρμάρου δεν ήταν τόσο μεγάλο και βαθύ, ώστε να διακρίνεται μέσα στο φυσικό τοπίο. Πολύ μεγαλύτερα ήταν τα λατομεία σκληρού λίθου στους λόφους της πόλεως, όπως για παράδειγμα το περίφημο Βάραθρον και ακόμη περισσότερο τα λατομεία του πειραϊκού ακτίτου και πωρόλιθου. Το μεγαλύτερο έργο από αυτά τα υλικά, ο ημιτελής ναός του Ολυμπίου Διός έχει

μήκος εβδομήντα ποδών και κίονες με οκτώμισι πόδια διάμετρο. Ήταν η πιο φιλόδοξη εκδήλωση της πολιτείας προς το τέλος της τυραννίας και όλοι γνωρίζουν ότι παύθηκε με την άνοδο της δημοκρατίας. Πάντως ακόμη δεσπόζει στα ανατολικά της πόλεως και είναι ορατό όπως και η Ακρόπολη, παρά τη χαμηλή στάθμη της τοποθεσίας του. Ωστόσο είναι ξεχασμένο. Τώρα πια οι φιλοδοξίες της πολιτείας συγκεντρώνονται στην Ακρόπολη με αποτέλεσμα πολλοί να σκεφτούν εκείνων των χρόνων να είναι ακόμα και σε εμάς τους Έλληνες άγνωστοι και ίσως να μην τους ακούσουμε και να τους επισκευθούμε ποτέ. Το έργο μέσα στα ικριώματα, που θα τιμά την Αθήνα για τη νίκη και τη σωτηρία του τόπου προοδεύει ταχύτατα. Ενώ λοιπόν τοποθετούν ακόμη τους κατώτερους σπονδύλους των κίωνων, πρέπει από τώρα να ετοιμάζουν τα κιονόκρανα, ώστε να τα έχουν εγκαίρως όταν θα τοποθετούνται οι τελευταίοι σπόνδυλοι.

2) Στο λατομείο του Πεντελικού

Στο μέσο του μεγάλου λατομείου η εξόρυξη έχει φθάσει ήδη σε βάθος εξήντα ποδών. Το πέτρωμα εκτείνεται καθαρό σχεδόν σε όλες τις πλευρές, δεν είναι όμως απολύτως συνεχές. Φυσικοί

αρμοί, άλλοι όρθιοι και άλλοι κεκλιμένοι διακόπτουν τη συνέχειά του. Οι αρμοί θέτουν αζεπέραστα όρια μεγέθους για τους λατομήσιμους ωφέλιμους όγκους, αλλά την ίδια στιγμή εξυπηρετούν την εξόρυξη. Οι αποστάσεις των αρμών δεν είναι σταθερές. Σε μερικές θέσεις είναι πολύ μικρές και κάνουν το υλικό περίπου άχρηστο. Σε άλλες θέσεις είναι πολύ μεγάλες και κάνουν αναγκαία τη λάξευση αυλάκων για το χωρισμό του πετρώματος στα ζητούμενα μεγέθη. Όμως το σπουδαιότερο γνώρισμα του πετρώματος είναι η ευκολία ή δυσκολία με την οποία μπορεί να σχίζεται ομαλά, κατά τη μία ή την άλλη κατεύθυνση. Η εκμετάλλευση αυτής της ιδιότητας των πετρωμάτων ήταν πάντα ένα από τα βασικά «μυστικά» της λιθοτεχνίας. Στα ξύλα η απόκτηση μιας ανάλογης εμπειρίας είναι πολύ εύκολη, αφού φαίνονται και είναι κατανοητές οι κατευθύνσεις στις οποίες αυτά σχίζονται ή δεν σχίζονται. Στα μάρμαρα, όμως, οι κατευθύνσεις αυτές είναι μερικές φορές τελείως δυσδιάκριτες. Ένα άλλο μυστικό της τέχνης των λατόμων είναι και η γνώση των αθέατων εσωτερικών ασυνεχειών και άλλων λιθοτεχνικών ελαττωμάτων των πετρωμάτων. Έπρεπε λοιπόν να κάνουν προσεκτική διαλογή κάθε φορά των λατομίσιμων όγκων, όχι μόνο με το μάλλον εύκολο κριτήριο των αποστάσεων των αρμών, αλλά και με το πολυσύνθετο κριτήριο της ποιότητας. Το κριτήριο αυτό αφορούσε

όχι μόνο στην αντοχή του υλικού, αλλά και στην καθαρότητα και στην επιδεκτικότητα λεπτής κατεργασίας. Οι έμπειροι Αθηναίοι και ξένοι λατόμοι που δουλεύουν εδώ είναι ευχαριστημένοι με το πέτρωμα. Το μισό, σχεδόν είναι λατομήσιμο. Από αυτό, βέβαια, μόνον ένα τρίτο απομένει ως ωφέλιμος όγκος. Το υπόλοιπο θυσιάζεται στα διάφορα στάδια της εργασίας. Αλλά και πάλι πρέπει να είναι ευχαριστημένοι. Το αποτέλεσμα δεν θα ήταν ποτέ καλύτερο, αφού τα αρχικά φυσικά σχήματα των λατομήσιμων όγκων είναι επί το πλείστον πολύ ακανόνιστα και οι σχιστικές επιφάνειες αβέβαιες. Τα ίδια άλλωστε συμβαίνουν σε όλα τα λατομεία μαρμάρων, όταν πρέπει να παράγονται όγκοι μεγάλου μεγέθους, κανονικού σχήματος και λιθοτεχνικής ποιότητας. Γι'αυτά και πολλά άλλα, μιλάνε οι πιο έμπειροι, που έμαθαν την τέχνη στις Κυκλάδες και την Ιωνία. Τα ίδια πράγματα είναι, φυσικά, γνωστά και στους αρχιτέκτονες του ναού, οι οποίοι έρχονται στο λατομείο μάλλον τακτικά, για να βλέπουν τα πετρώματα και την πρόοδο της παραγωγής.

Ως τώρα έχουν εξορυχθεί περίπου εκατόν πενήντα χιλιάδες κυβικά πόδια λατομήσιμου μαρμάρου για την παραγωγή πενήντα περίπου χιλιάδων κυβικών ποδιών ωφέλιμου όγκου υλικού, από το

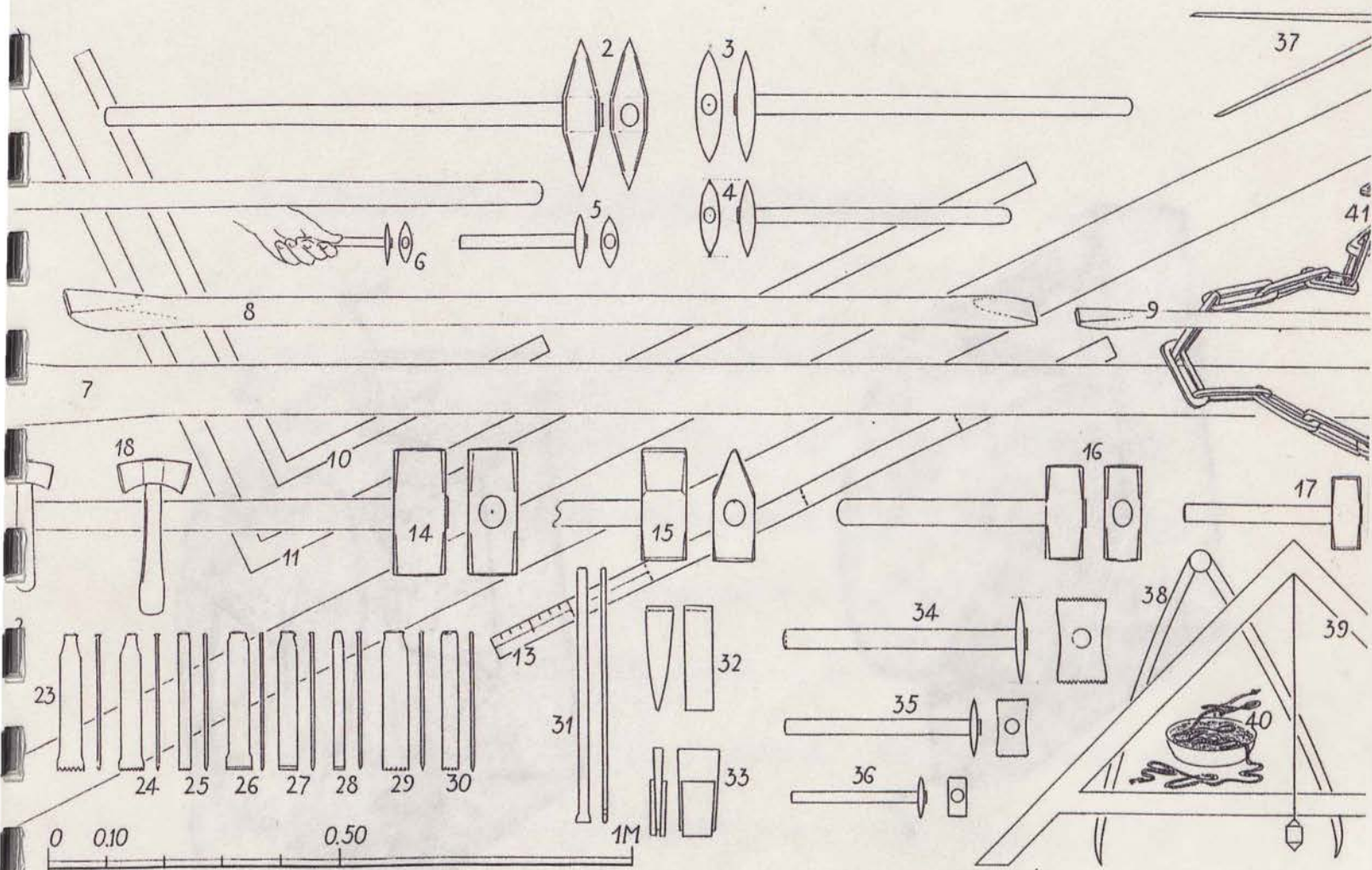
οποίο το μισό τουλάχιστον το έχουν μεταφέρει στο έργο και το έχουν τοποθετήσει ή το ετοιμάζουν για τοποθέτηση.

3) Το μάρμαρο για το κιονόκρανο

Εδώ κάτω, στο μεσαίο και βαθύτερο μέρος του λατομείου, ένας μεγάλος όγκος έχει τραβήξει την προσοχή του έμπειρου προϊστάμενου των λατόμων. Από μέρες υπολογίζει πολύ προσεκτικά τα πλεονεκτήματα αυτού του μαρμάρου για την παραγωγή ενός ακόμη κιονόκρανου για τους εξωτερικούς κίονες του ναού.

Ο προϊστάμενος των λατόμων βλέπει ότι ο όγκος χωρίζεται ήδη σαφώς από το υπόλοιπο συνεχές πέτρωμα. Δύο πλευρές είναι ελεύθερες και οι άλλες ορίζονται από φυσικούς αρμούς. Ο αρμός που χωρίζει τον όγκο από την απέραντη υποκείμενη μάζα παρουσιάζει μια ελαφριά κλίση προς τα έξω και τα ορατά πέρατά του δείχνουν ότι είναι αρκετά ομαλός.

Ο προϊστάμενος των λατόμων, βασιζόμενος στην πείρα και την ανεπτυγμένη αντίληψή του, ελπίζει ότι η εργασία απόσπασης και εξόλκευσης δεν θα είναι τώρα τόσο δύσκολη, όσο ήταν σε κάποιες άλλες περιπτώσεις μαρμάρων αυτού του μεγέθους.

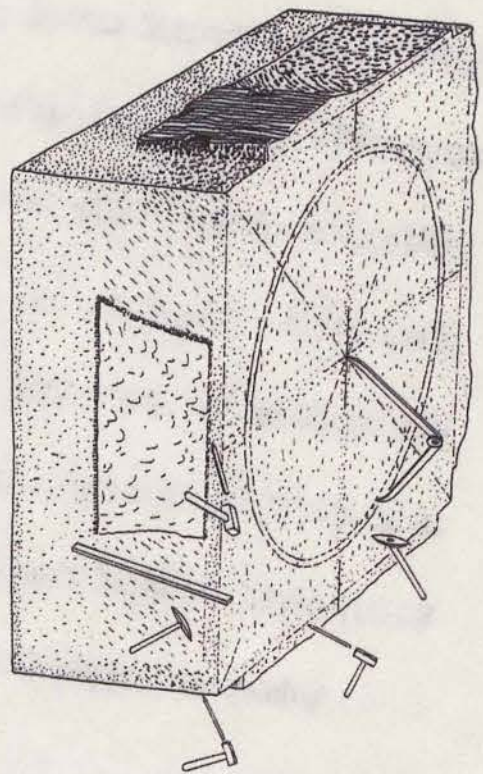
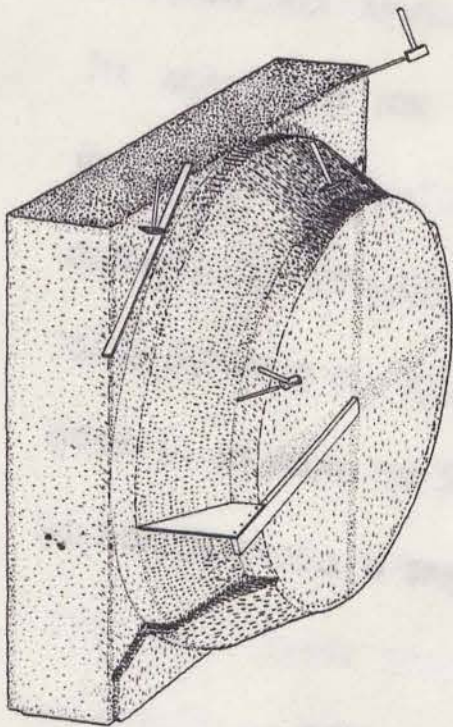
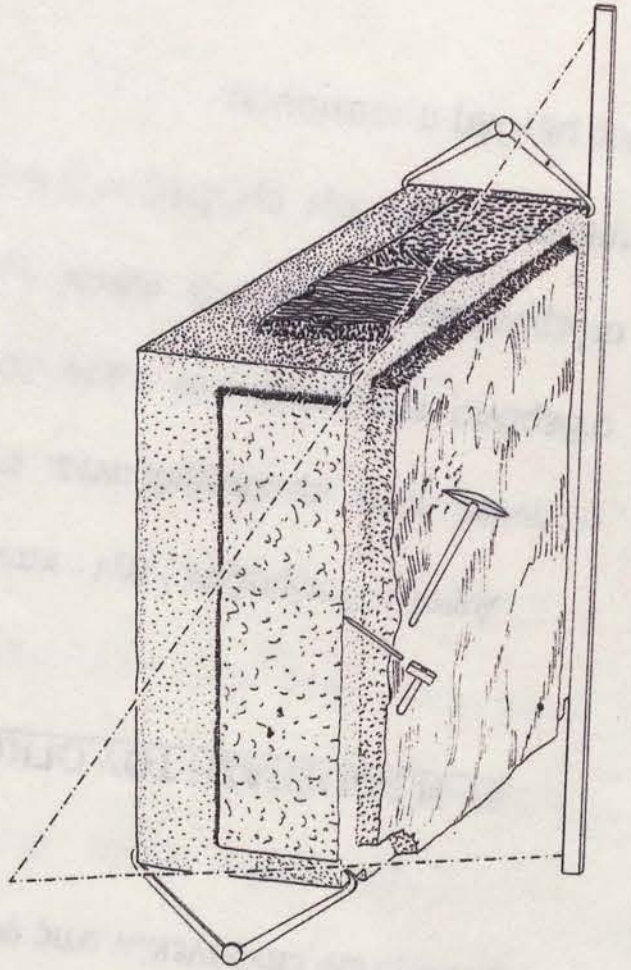
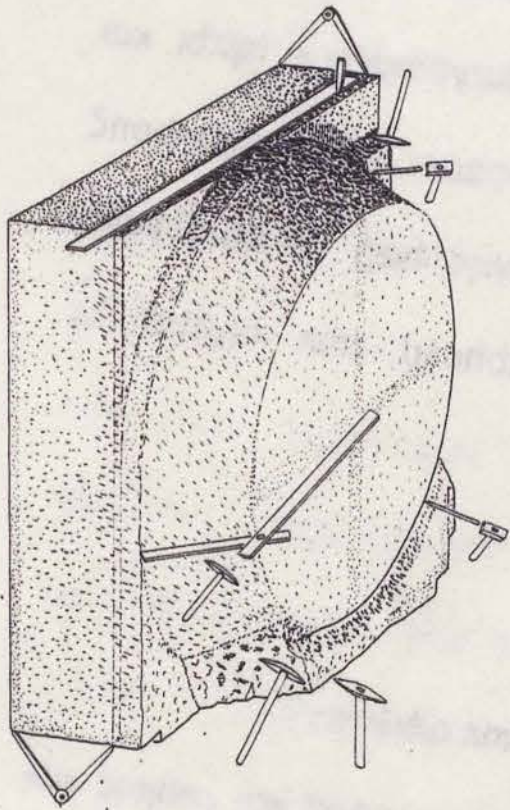
ων θα είναι πάντα οι αιώνιοι και αδιάψευστοι
της αξίας αυτών των εργαλείων.

με τα είδη και τα σχήματα των αρχαίων εργαλείων
ενικώς η άποψη ότι αυτά μάλλον ομοιάζαν προς τα
πρβλ. Σχ. 10). Όμως οι υπάρχουσες ενδείξεις οδη-
γούν στο συμπέρασμα ότι πολλά από τα αρχαία εργαλεία
ουλάχιστον ως προς το μέγεθος, αν όχι και προς το
μορφή στο είδος των χωρίς όμοιά των σε άλλες επο-
χολαμβανομένης και της σημερινής.

Σχ.10 Τα κυριότερα αρχαία και σύγχρονα εργαλεία της λατο-
μίας και της λιθοξοϊκής του μαρμάρου (δεν περιλαμβάνονται
τα εργαλεία της γλυπτικής). Κλίμαξ 1:10.

1 Τύκος, 2 πικούνι, 3 πικουνάκι, 4-6 πιθανή μορφή αρχαίων ερ-
γαλείων για πολύ ελαφρά και πολύ λεπτά διακοσμητικά ξεβε-
λονίσματα, 7-9 σιδερένιοι μοχλοί, 10-11 σιδερογωνιές, 12 καν-
νών, 13 μέτρον (4 πόδες), 14 μεγάλη βαρεία (σφύρα) κοιν.
βαριά, 15 μικρή βαριά, 16 μεγάλη βαριοπούλα, 17 μικρή βαριο-
πούλα, 18 μεγάλο σφυρί (σφυρίον), ιδιωμ. ματρακάς, 19 μικρό

σφυρί, ιδιωμ. ματρακαδάκι, 20 κο-
οξύδοντα σιδήρια, 26-28 πλατέα σι-
δήρια, 31 μακρύ κοπίδι για σπές (σ-
ρένιες σφήνες, 34-36 θραπίνες οξ-
υπήρχαν και ως πλατύδοντα, αλλά
κατ' αναλογίαν προς τα σιδήρια 26
φάδι, 40 νήμα και χρώμα για σημά-
41 σιδερένια αρπάγη, 42-43 διάφο-
ρες = κατρακύλια), 44 σιδερένιο
χάλκινα κύλιστρα.

4) ΥΠΟΔΟΧΕΣ ΓΙΑ ΣΦΗΝΕΣ ΚΑΙ ΜΟΧΛΟΥΣ

Αφού επί τέλους το αποφάσιζε, έδινε ο προϊστάμενος τις κατάλληλες οδηγίες στους ειδικούς τεχνίτες και αυτοί με τη σειρά τους άρχιζαν τις ετοιμασίες για το πρώτο και πιο δύσκολο έργο, την απόσπαση του όγκου από το μητρικό πέτρωμα. Την εργασία αυτή τη γνώριζαν καλά. Κατά μήκος των φυσικών αρμών και ρηγματών γύρω από τον όγκο διάλεγαν και σημείωναν τις καλύτερες θέσεις για την τοποθέτηση σφηνών και μεγάλων μοχλών. Στις θέσεις αυτές λάξευαν βαθιές φωλιές, προσέχοντας να επιτύχουν ακριβώς τις πρέπουσες διαστάσεις και κυρίως την σύγκλιση των επιφανειών στις φωλιές των σφηνών.

5) Η ΑΠΟΣΠΑΣΗ ΤΟΥ ΟΓΚΟΥ

Αφού δοκίμαζαν την καλή εφαρμογή των σιδερένιων σφηνών, που προσαρμόζονται στις φωλιές μαζί με κατάλληλα σιδερένια ελάσματα, και αφού τοποθετούσαν τους βαρύτερους σιδερένιους μοχλούς, οι ικανοί να πολλαπλασιάζουν μέχρι και τριάντα φορές την ομαδική ανθρώπινη δύναμη, ακολουθούσε η πιο μεγάλη προσπάθεια.

Με έναν τέλεια κατεκτημένο παλμό, οι λατόμοι άρχιζαν την επίκρουση των σφηνών. Πρώτα αργά και με ποικίλα διάσπαρτα χτυπήματα, από μικρό ύψος. Οι σφήνες προχωρούσαν στην αρχή γρήγορα, στη συνέχεια αργά και στο τέλος ανεπαίσθητα ανάμεσα στα ακίνητα πέταλα. Αργά, αλλά σταθερά, η αντήχηση του χάλυβος και του σιδήρου, αρχίζοντας από τους χαμηλότερους τόνους, ανέβαινε προοδευτικά στους υψηλότερους, προκαλώντας πόνο σε πολλά αυτιά. Μετά από μια σύντομη παύση για την αναγκαία επιθεώρηση του βαθμού προέντασης των σφηνών και μετά από μερικά συμπληρωματικά χτυπήματα σε κάποιες απ'αυτές, ο εμπειρότερος από τους λατόμους έδινε το παράγγελμα για το επόμενο στάδιο της προσπάθειας.

Στη συνέχεια εννέα βαριές, περίπου τέσσερα τάλαντα σιδήρου, διέσχιζαν τον αέρα από το μεγαλύτερο δυνατό ύψος και χτυπούσαν όλες μαζί συγχρόνως. Ο συντονισμός όλων των λατόμων ήταν σε κάθε περίπτωση θαυμάσιος. Η σταθερή επανάληψη του σφυροκοπήματος ήταν σχεδόν ατέρμονη. Η αναμέτρηση της δράσης του ανθρώπου και της αντίστασης της ύλης έφθανε σχεδόν στο αποκορύφωμά της.

Απαιτούνταν εκατοντάδες από τα βαρύτερα χτυπήματα των μεγαλύτερων βαρειών στις σφήνες και πολλές εξουθενωτικές

ωθήσεις επάνω στους μοχλούς, με όλη τη δύναμη του σώματος – και της ψυχής –, ώστε κάποια στιγμή υπόκωφοι τριγμοί άρχιζαν να ειδοποιούν τους λατόμους ότι ο όγκος ήταν έτοιμος να αποκολληθεί.

Οι τριγμοί γίνονταν όλο και πιο τονωτικοί και έκαναν αντιληπτό ότι η αντίσταση είχε αρχίσει να κάμπτεται. Αργά, αλλά σταθερά, οι αρμοί άρχιζαν να χάνουν την ερμητικότητα τους και να ξεφυσούν λεπτότατα σύννεφα σκόνης, σε κάθε νέα δόνηση του μαρμάρου.

Στη συνέχεια, οι αρμοί αργά, αλλά σταθερά, χαλάρωναν τόσο, ώστε μερικές από τις σφήνες έπεφταν μέσα στο κενό που είχε σχηματιστεί. Τότε κάποιες άλλες σφήνες, με μεγαλύτερο πάχος και μεγαλύτερη γωνία, τοποθετούνταν στις ίδιες θέσεις. Τις σφήνες που είχαν πέσει στο κενό τις ανέσερναν όταν αυτό μεγάλωνε περισσότερο.

6) ΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΑΠΟΚΟΠΗΣ ΤΟΥ ΠΛΕΟΝΑΖΟΝΤΟΣ ΟΓΚΟΥ

Μετά από την αποκόλληση και την πρώτη χαλάρωση των αρμών του, συνεχίζεται η ίδια εργασία με ολοένα και αυξανόμενη τη συμμετοχή των μεγάλων μοχλών. Μετά από κάθε μικρή εξόλκευση του όγκου, κατάλληλα σκληρά γεμίσματα του

σχηματιζόμενου κενού εξυπηρετούσαν την απτελεσματική συνέχιση της δράσης των μοχλών. Μετά από πολλές ώρες εξαντλητικής προσπάθειας, το κενό, τόσο μικρό αρχικά, ήταν αρκετά ευρύ, ώστε να χωράει τους λατόμους, που έπρεπε να εργασθούν πίσω από τον όγκο. Η δυνατότητα εργασίας σε όλες τις πλευρές εξαρχής, δηλαδή πριν από κάθε προσπάθεια αφαίρεσης του περιττού άνω μέρους, ήταν ένα βασικό σημείο του προγράμματος της εκμετάλλευσης αυτού του συγκεκριμένου όγκου.

Ο προϊστάμενος των λατόμων γνώριζε ότι όταν ο πλεονάζων όγκος ενός μαρμάρου είναι αρκετά μεγάλος, αξίζει να γίνεται η χονδρική αφαίρεσή του με αποκοπή ολόκληρων τεμαχίων ή αποκομμάτων, παρά με μαζική απολάξευση. Γνώριζε επίσης ότι πολύ συμφέρει να είναι αυτά τα αποκόμματα κατά το δυνατόν μεγάλα, όχι μόνο για οικονομία της εργασίας, αλλά και επειδή τα μεγάλα αποκόμματα είναι καθαυτά χρήσιμα για τη λάξευση κάποιων άλλων, μικρότερων στοιχείων του κτιρίου. Επιθυμούσε λοιπόν την καλύτερη εκμετάλλευση του πλεονάζοντος άνω μέρους. Τούτο δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν χωρίς την τοποθέτηση σφηνών και στις τέσσερις πλευρές, δηλαδή χωρίς την απελευθέρωση του οπίσθιου μέρους. Έπρεπε επομένως να γίνει πρώτα η μετατόπιση του όγκου και μετά η αποκοπή των πλεονασμάτων.

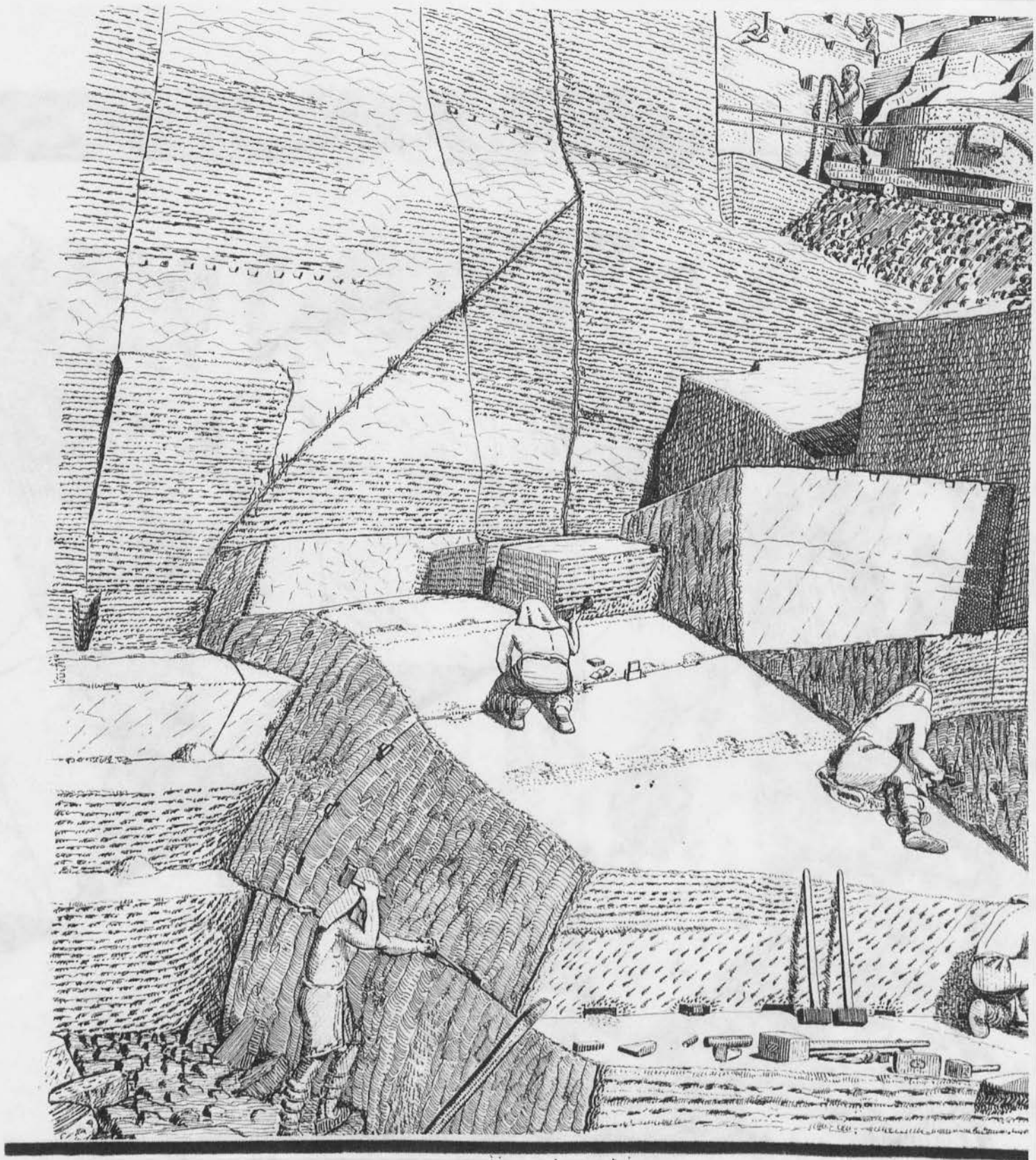
Αφού επιθεωρούσε τις πίσω πλευρές με μεγάλη προσοχή, σημάδευε μερικές γραμμές που, ως οδηγοί, θα ήταν χρήσιμοι για το επόμενο στάδιο της εργασίας, την αποκοπή του πλεονάζοντος όγκου σε κατά το δυνατόν μεγάλα τεμάχια.

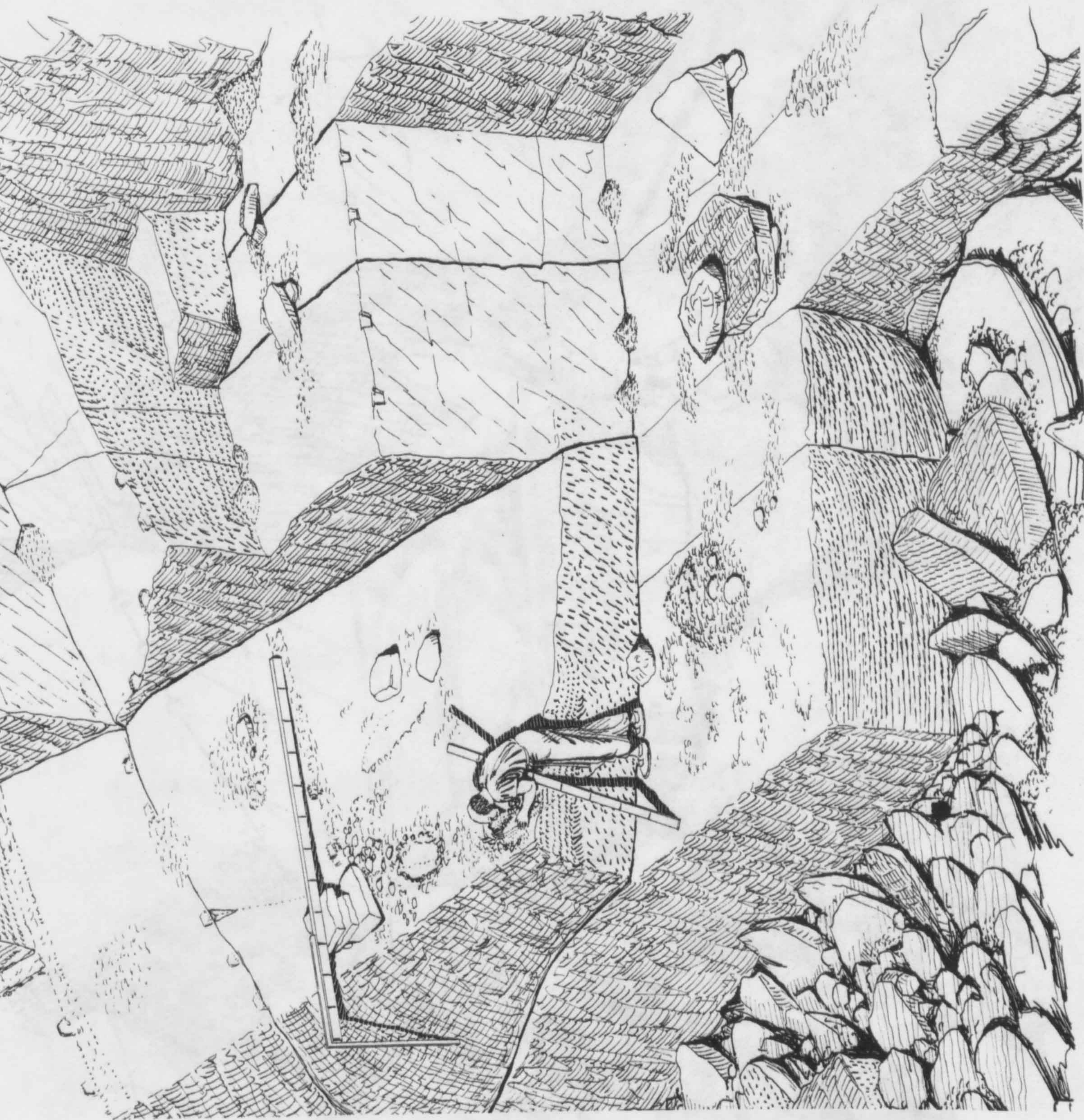
Τέσσερις περίπου λατόμοι αναλάμβαναν την εκτέλεση αυτής της εργασίας. Αρχικά ετοίμαζαν τις εσοχές, βαθιές αυλακώσεις και φωλιές σφηνών. Η εργασία αυτή ήταν πολύ κουραστική και μάλλον μονότονη.

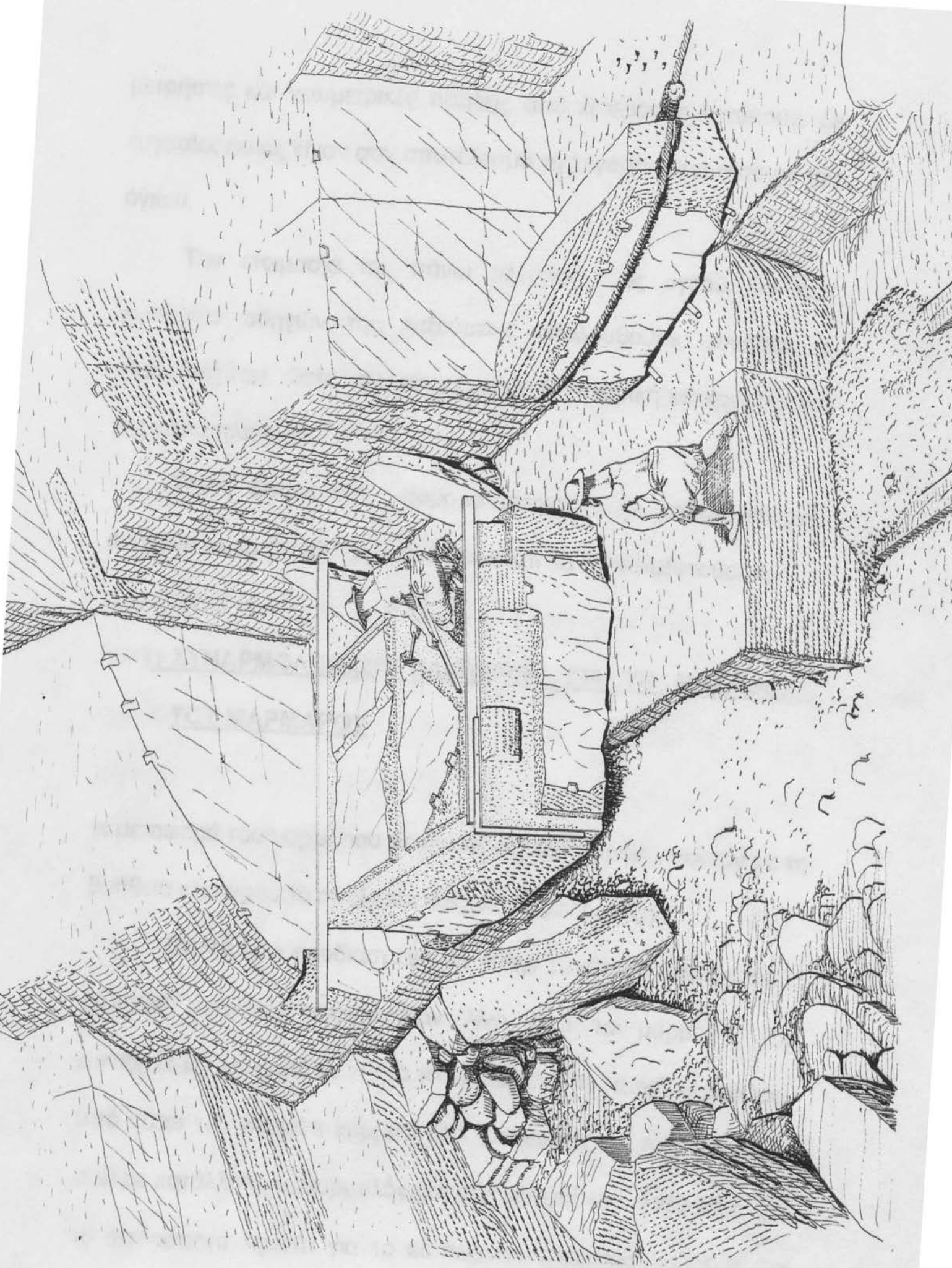
Κάποια στιγμή όλα ήταν έτοιμα για την απόσχιση του πρώτου μεγάλου τεμαχίου. Οι σφήνες τοποθετούνταν όπως κάθε φορά και αμέσως μετά άρχιζε η συνεχής επαναληπτική επίκρουση. Η εργασία συνεχιζόταν με πολύ μεγάλη προσοχή, επειδή έπρεπε όλες οι σφήνες να αναπτύσσουν την ίδια περίπου δύναμη.

Στη συνέχεια γίνονταν και η αποκοπή των υπόλοιπων περιττών μαζών με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που αναφέραμε και προέκυπτε ο κύριος όγκος τον οποίο και ξεσκόνιζαν και ο κάθε αρμόδιος τον εξέταζε καθαρίζοντας μερικά σημεία του με σκληρή βούρτσα και άφθονο καθαρό νερό.

Όμως η μορφή του όγκου ήταν ακόμη ακανόνιστη και το περιττό πάχος, το οποίο έπρεπε να αφαιρεθεί, ήταν αλλού μεγάλο και αλλού μικρό. Για το λόγο αυτό γίνονταν άλλες ακριβέστερες

μετρήσεις και γεωμετρικές πράξεις από έμπειρους λατόμους. Οι εργασίες αυτές είχαν σαν αποτέλεσμα τη λεγόμενη «γωνίασις» του όγκου.

Την ετοιμασία της πάνω πλευράς ενός όγκου και των γωνιακών οδηγών της λαξεύσεως ακολουθούσε συνήθως η ανατροπή του, ώστε να γίνεται δυνατή η χονδρική κατεργασία και της κάτω πλευράς.

Τέλος δίνανε στο μάρμαρο οποιαδήποτε μορφή θέλανε, ανάλογα με το σημείο του ναού όπου και θα το τοποθετούσαν.

7) ΣΥΝΑΡΜΟΛΟΓΗΣΗ ΕΛΚΗΘΡΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΤΟΥ ΜΑΡΜΑΡΟΥ

Η μεταφορά του μαρμάρου με την τελική του μορφή γίνονταν με τη βοήθεια ελκήθρου το οποίο και κατασκεύαζαν ως εξής:

Οι λατόμοι εφοδιασμένοι με πολύ μεγάλους και ισχυρούς ξύλινους μοχλούς ανασήκωναν λίγο λίγο το μάρμαρο. Στη συνέχεια και πάντοτε με πάρα πολύ μεγάλη προσοχή περνούσαν από κάτω του κομμάτι κομμάτι όλα τα μεγάλα και τα μικρά ξύλα που με κατάλληλη συναρμολόγηση σχημάτιζαν το στερεό έλκηθρο, το απαραίτητο πρώτα για το κοπιαστικό τράβηγμα του φορτίου

από το βάθος του λατομείου και στη συνέχεια για την εύκολη μεταφορά του στο χώρο εναποθέτησής του.

8) ΑΝΕΛΚΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΞΟΔΟ ΤΟΥ ΛΑΤΟΜΕΙΟΥ

Οι λατόμοι ίσιωναν ή απομάκρυναν τα λατύπια και έστρωναν μακριά ξύλα επάνω στη διαδρομή που θα ακολουθούσε το έλκηθρο ως την έξοδο του λατομείου. Κάποιοι άλλοι μετέφεραν και άπλωναν δύο μακριά και πολύ ισχυρά σχοινιά. Τη μια άκρη τους την έδεναν στο έλκηθρο και την άλλη την πέρναγαν με τρεις ή τέσσερις στροφές γύρω από τους ισχυρούς ξύλινους άξονες των μεγάλων βαρούλκων, που βρίσκονταν λίγο πιο ψηλά από την έξοδο του λατομείου.

Οι δυνατότεροι από τους λατόμους αναλάμβαναν τους μοχλούς των βαρούλκων και με αργές κινήσεις έδιναν στους άξονες τις πρώτες στροφές μέχρι να τανυσθούν τα σχοινιά. Τότε σταματούσαν για λίγο και γινόταν η κανονική τοποθέτηση των φαλάγγων, δηλαδή των κυλινδρικών πολύ σκληρών πρινόξυλων, κάτω από το έλκηθρο, αλλά και η σύνδεση της πέδης στο κάτω

μέρος. Η πέδη επέτρεπε στο εξής μόνο την προς τα άνω κίνηση και εμπόδιζε κάθε οπισθοχώρηση του ελκήθρου.

Οι ισχυροί άξονες των βαρούλκων έκαναν αργά τρεις στροφές εκβάλλοντας ενθαρρυντικούς τριγμούς. Πριν οι εργάτες συμπληρώσουν την τέταρτη περίπου στροφή, το μεγάλο φορτίο πολύ απρόθυμα και με χαρακτηριστικούς σπασμούς και κριγμούς άρχιζε να κινείται προς την έξοδο του λατομείου.

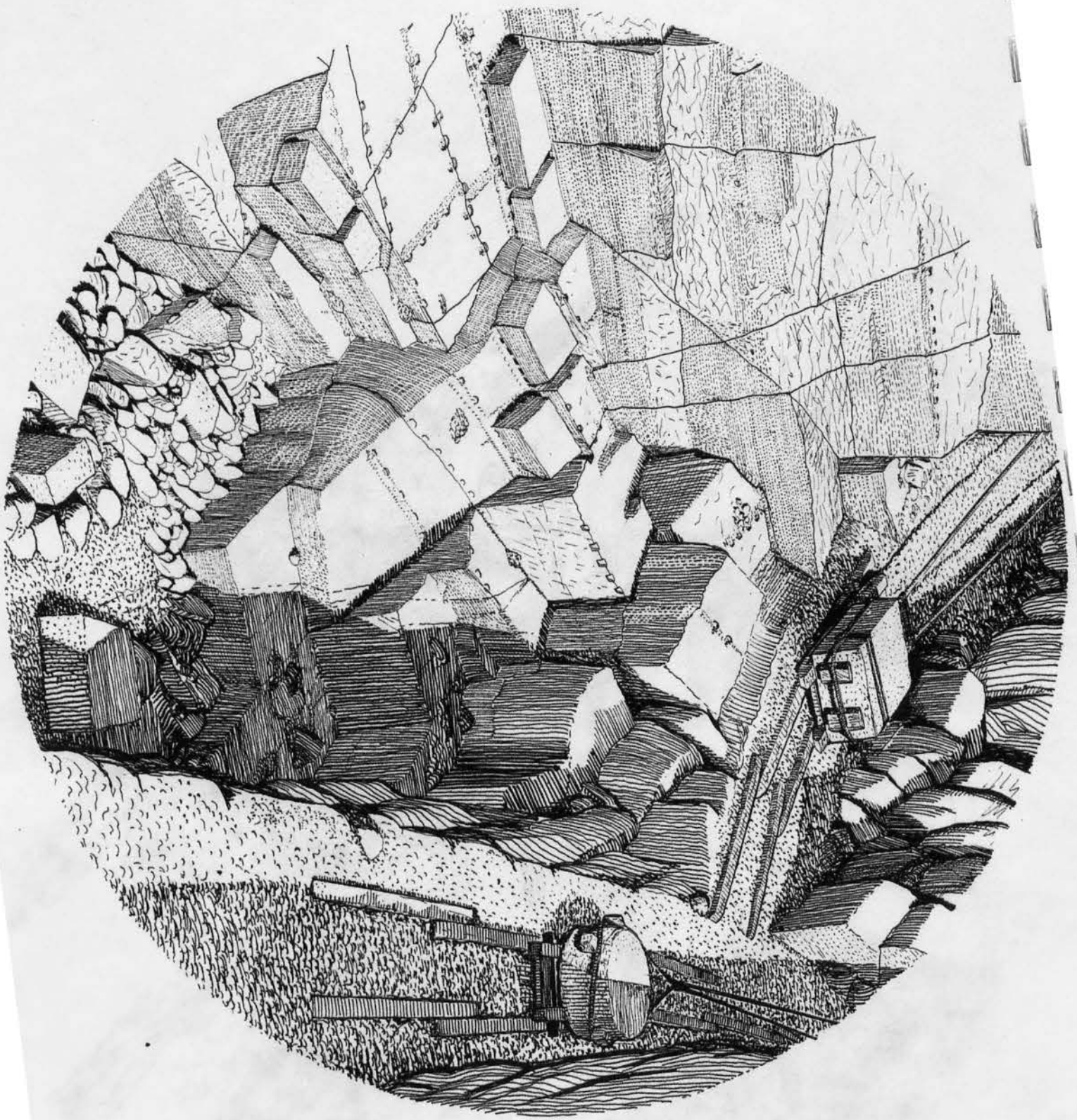
Η οδός πάνω στην οποία κινούνταν το φορτίο ήταν λιθόστρωτη και στενή, αλλά ευθύγραμμη και κατηφορική και κατέληγε στο σταθμό φόρτωσης των αμαξών.

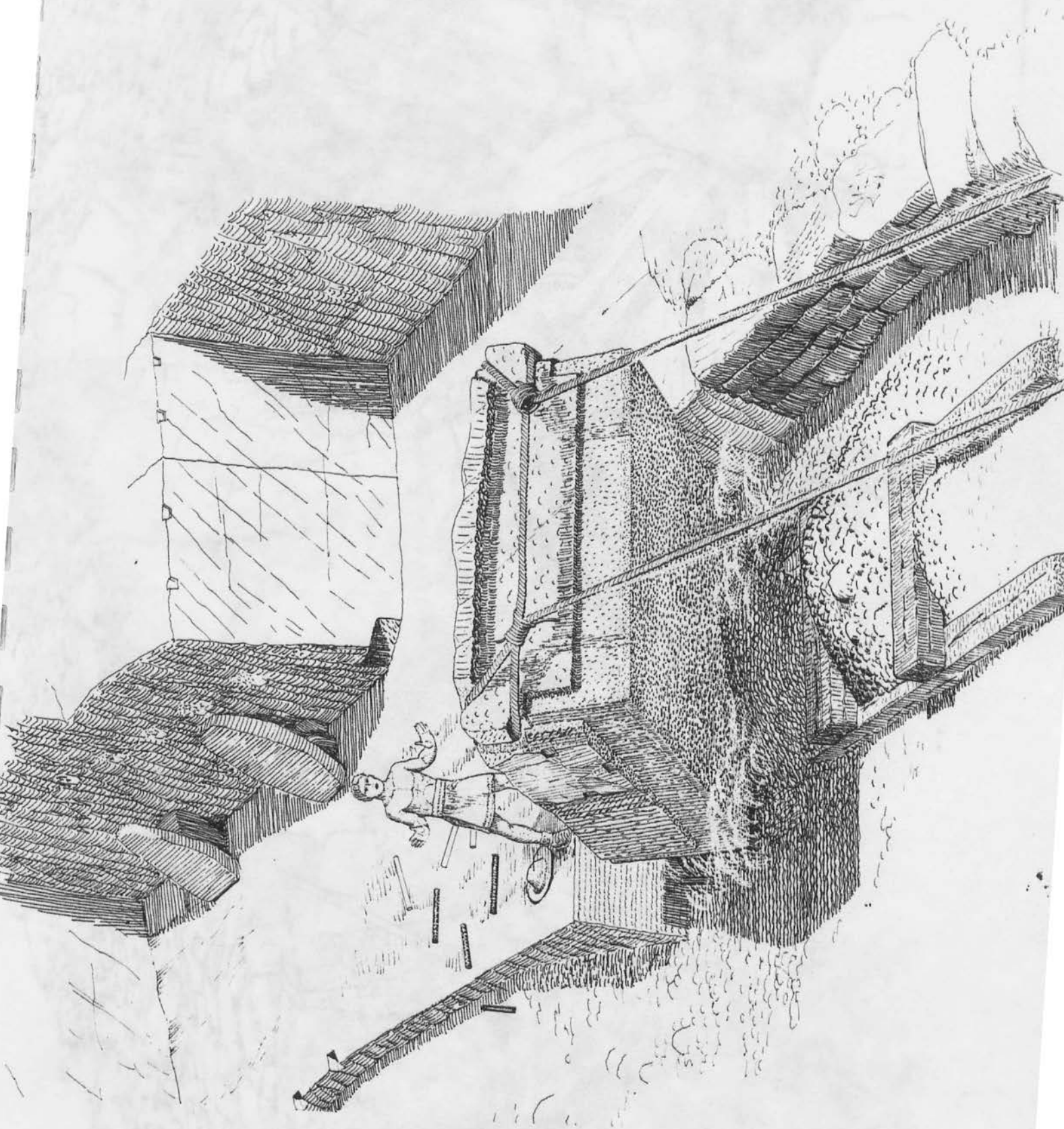
Οι δυνάμεις που τόσο είχαν δυσκολέψει το τράβηγμα ως το στόμιο του λατομείου- η βαρύτητα και οι τριβές των υλικών- ήταν αυτές ακριβώς που έκαναν σε αυτό το σημείο ευκολότερη την καταβίβαση, την καταγωγή όπως έλεγαν οι λατόμοι, ως το σταθμό της φόρτωσης. Η τριβή της ολίσθησης του ελκήθρου στο επικλινές λιθόστρωτο, μετριασμένη ίσως και με λίγο ζωϊκό λίπος, δεν ξεπερνούσε την καθοδική δύναμη του βάρους. Έτσι η καταγωγή επιτυγχάνονταν απλώς με ξύλινους μοχλούς για την οδήγηση του ελκήθρου και με σχοινιά εκτυλισσόμενα αργά αργά από σταθερούς ξύλινους πασσάλους για την ανάσχεση της ορμής του. Η

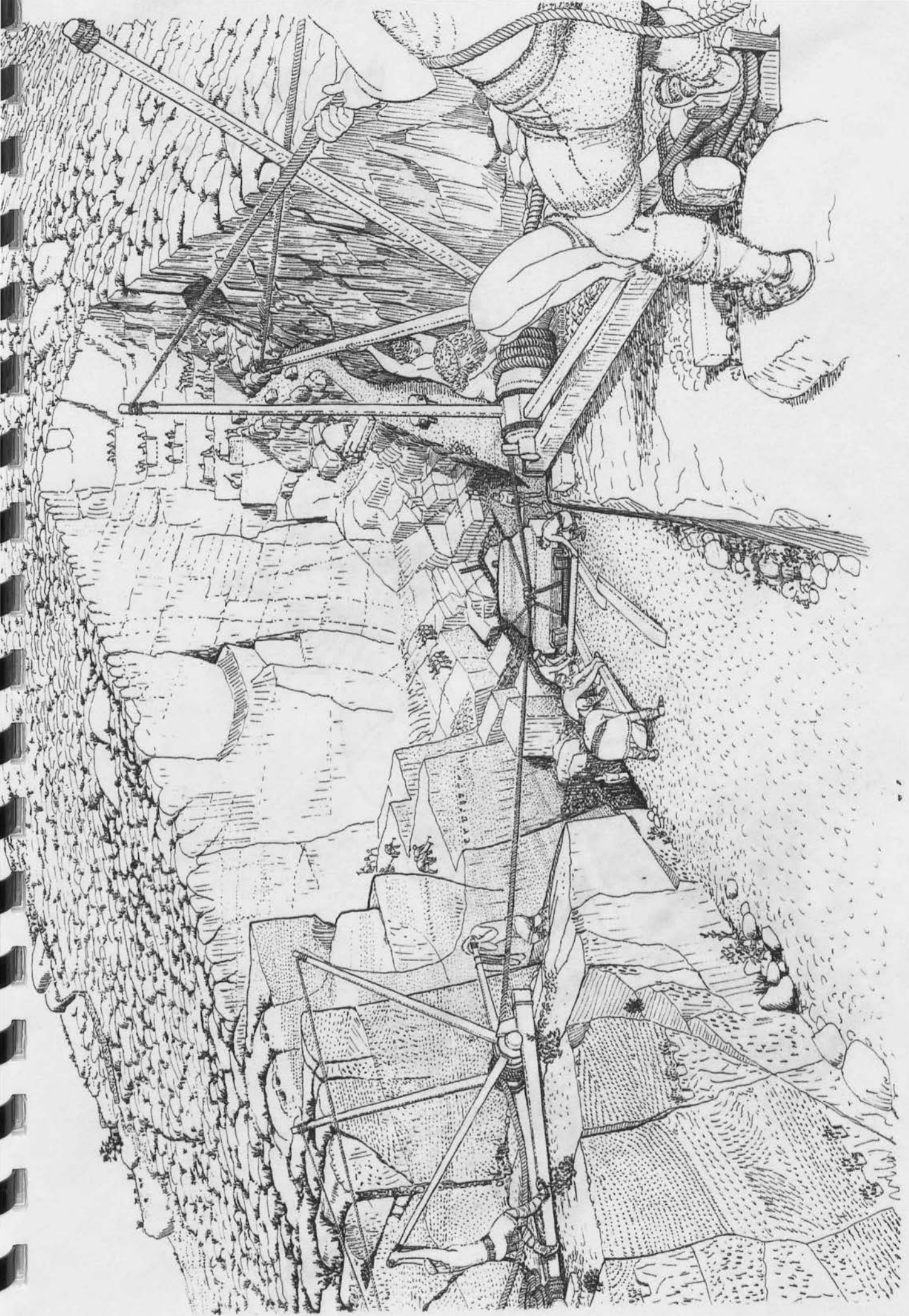
στερέωση των πασσάλων γινόταν μέσα σε τετράγωνο, λαξευμένο βράχο, οπές.

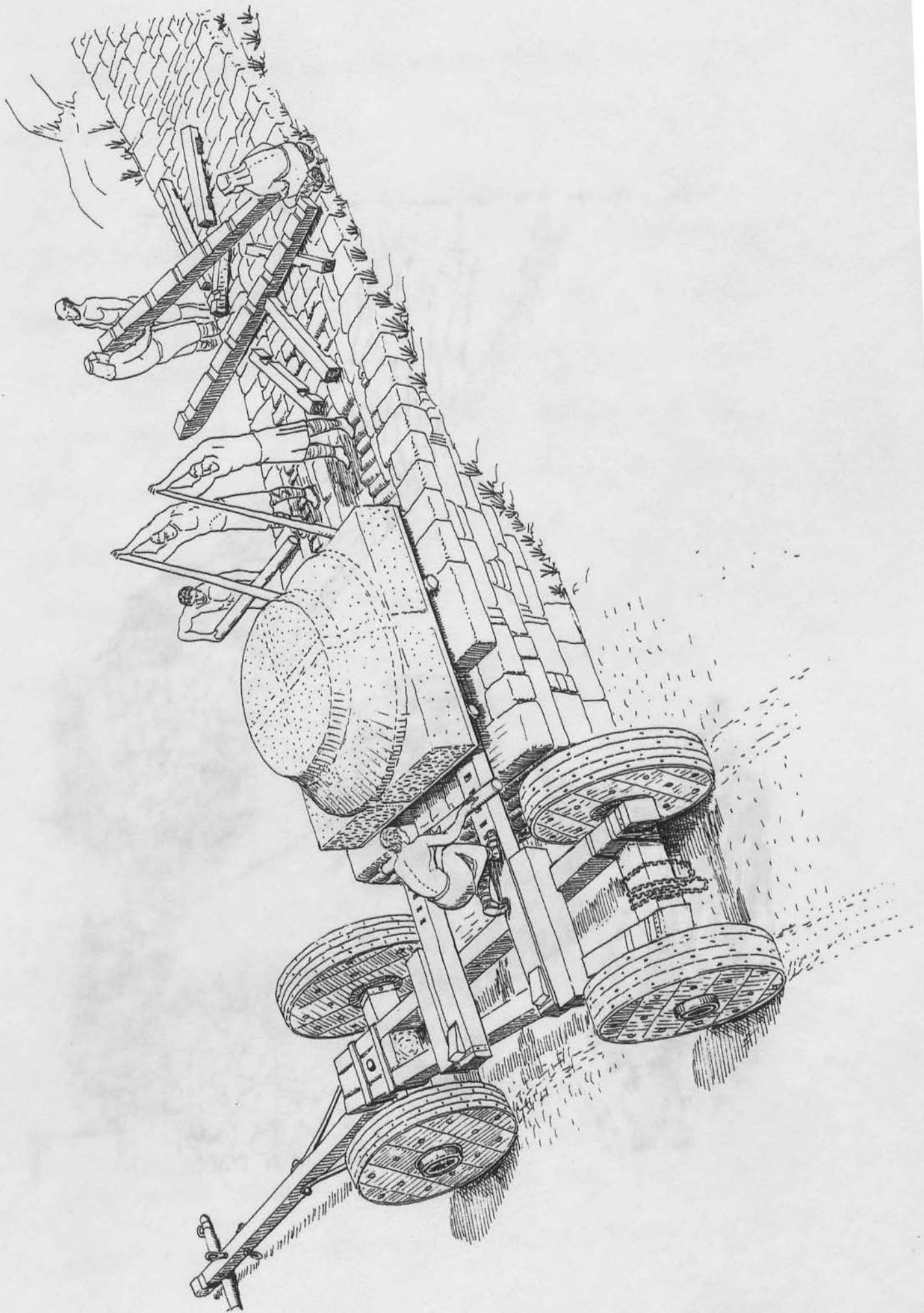
Στο σταθμό φόρτωσης η «αποστολή» του ελκήθρου έληγε. Κάθε φορά, όμως, θα έπρεπε αυτό να επέστρεφε στο λατομείο, αφού η χρήση του ήταν συνεχής. Αν τα πρώτα έλκηθρα ήταν συμπαγή, πράγμα υποθετικό, δεν θα ήταν καθόλου πρακτικά. Για την αναβίβασή τους πίσω στο λατομείο θα έπρεπε να σύρονταν από πολυάριθμα ζώα, ή με ρυμουλκά. Η εργασία αυτή ή θα προκαλούσε σοβαρή μείωση του ωφέλιμου χρόνου στη χρήση της λιθόστρωτης οδού, ή θα απαιτούσε την ύπαρξη μιας δεύτερης επικλινούς οδού. Υποθέτουμε λοιπόν ότι τα έλκηθρα ήταν λυόμενα. Τα κομμάτια τους θα μεταφέρονταν πολύ πιο εύκολα πίσω στο λατομείο φορτωμένα χωριστά σε μερικούς ημίονους, οι οποίοι θα ακολουθούσαν απλώς κάποιες ατράπους, λίγο πιο πέρα από τη λιθόστρωτη οδό. Με τον ίδιο τρόπο, άλλωστε, θα έπρεπε να επιστρέφονταν και τα σχοινιά.

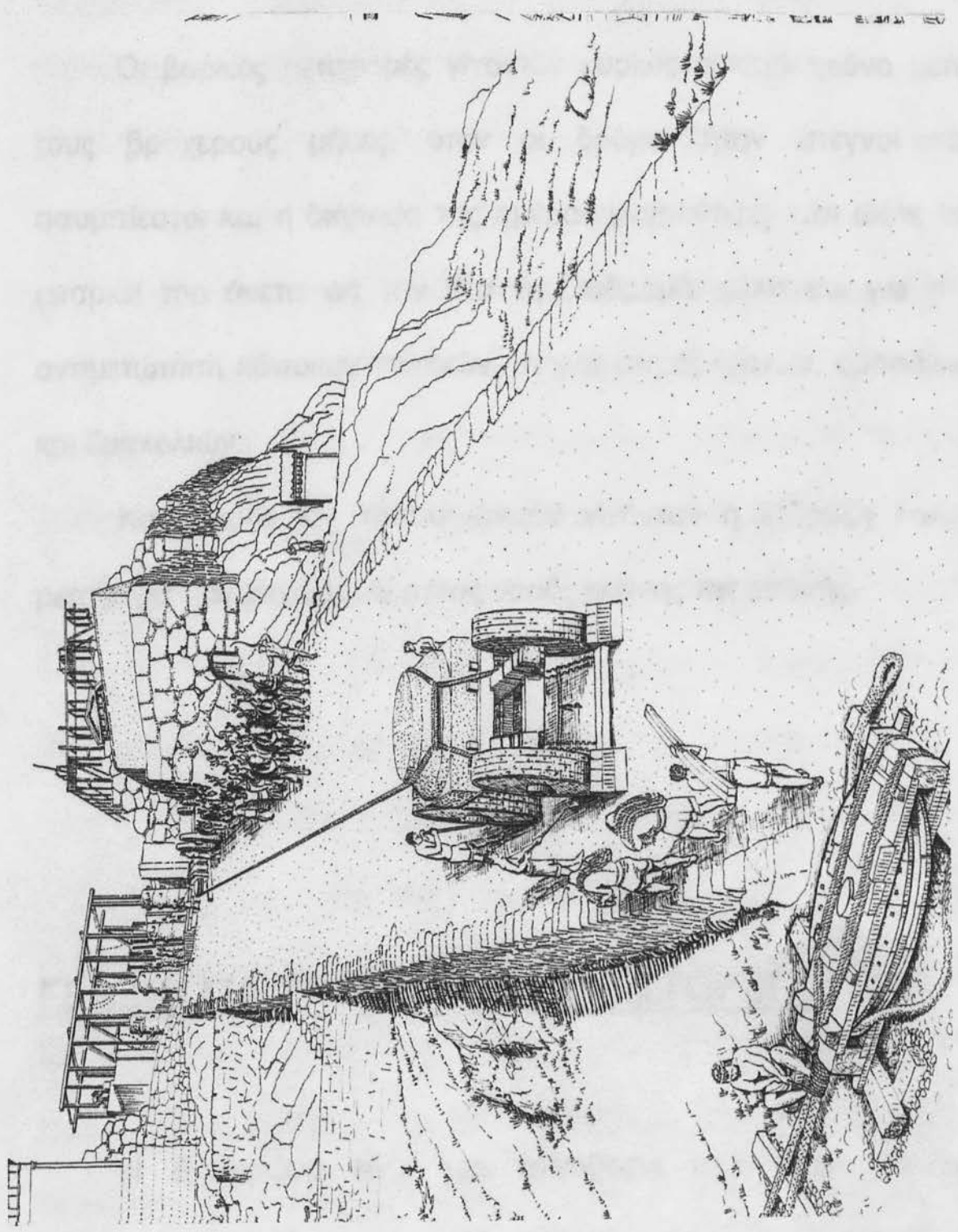
Η φόρτωση του μαρμάρου στην άμαξα γίνονταν με σχετική ευκολία, εξαιτίας της ειδικής μορφής του τέρματος της λιθόστρωτης οδού και της καταπληκτικής επιδεξιότητας των τεχνιτών. Δύο ισχυρές δοκοί, μερικές χονδρές φάλαγγες торνευμένες σε πολύ σκληρό ξύλο και τρεις – τέσσερις ξύλινοι μοχλοί ήταν τα

απαραίτητα σύνεργα και εργαλεία για το πέραςμα του μεγάλου όγκου στην άμαξα.

Οι βαρειές μεταφορές γίνονταν κυρίως αρκετό χρόνο μετά τους βροχερούς μήνες, όταν οι δρόμοι ήταν στεγνοί και ασυμπίεστοι και η διάρκεια της ημέρας μεγαλύτερη έτσι ώστε να επαρκεί πιο άνετα για την ίδια τη διαδρομή, αλλά και για την αντιμετώπιση κάποιων πιθανών, συχνά απρόβλεπτων, εμποδίων και δυσκολιών.

Κατά αυτό τον τρόπο λοιπόν γίνονταν η εξόρυξη και η μεταφορά των μαρμάρων στους ναούς εκείνης της εποχής.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗ ΒΡΑΥΡΩΝΑ -ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Η Βραυρώνα είναι μια τοποθεσία στο νομό Αττικής. Βρίσκεται στο δρόμο από το Μαρκόπουλο προς Πόρτο-Ράφτη. Η περιοχή πρωτοκατοικήθηκε απο τη Νεολιθική Εποχή το 3500-2000π.Χ.

Εκεί ήταν χτισμένη η Βραυρώνα, μια από τις 12 Αρχαίες πόλεις της Αττικής. Από εκεί, από τους απογόνους του Αίαντα κατάγονταν ο Πεισίστρατος, ο τύραννος της Αθήνας και ο Μιλτιάδης. Η οργανωμένη πολιτεία τοποθετείται στην περίοδο 2000-1600π.Χ., όπως πιστοποιούν τα τείχη της Ακρόπολης και τα ερείπια των κτισμάτων της.

Σύμφωνα με μια τοπική παράδοση εδώ είχε συγκεντρωθεί ο στόλος των Αχαιών, πρίν αποπλεύσει για την Τροία, και εδώ έγινε η θυσία της Ιφιγένειας. Σύμφωνα με τη μυθολογία, ο Ορέστης και η αδελφή του Ιφιγένεια, επιστρέφοντας από την Ταυρίδα με το ξόανο της θεάς, σταμάτησαν στη Βραυρώνα. Αφιέρωσαν το ξόανο στο Ιερό της Θεάς και η Ιφιγένεια έγινε Ιέρειά της. Πρός τιμή της Βραυρωνίας Άρτεμης τελούσαν ειδική γιορτή, τα Βραυρώνια.

Τα Βραυρώνια επομένως ήταν ειδική γιορτή που τελούνταν στην Βραυρώνα προς τιμή της θεάς των ζώων Άρτεμης. Κάθε τέσερα χρόνια γίνονταν τα Μεγάλα Βραυρώνια και κάθε χρόνο τα Μικρά Βραυρώνια. Τα Μεγάλα Βραυρώνια αρχικά τελούνταν στη Βραυρώνα, αργότερα όμως και στην Αθήνα, στην Ακρόπολη. Τα Βραυρώνια γιορτάζονταν πάντοτε άνοιξη με μουσικούς, ιππικούς και άλλους αγώνες. Ψέλνονταν στη γιορτή και τα ομηρικά έπη. Ιερό ζώο της Αρτέμιδος ήταν η άρκτος.

Την ημέρα της γιορτής αφιερώνονταν στη θεά νεαρές από αριστοκρατικές οικογένειες ως θεραπενίδες της. Ονομάζονταν «άρκτοι». Ανατρέφονταν στο ιερό αρκετά χρόνια και προετοιμάζονταν να γίνουν καλές σύζυγοι. Κατά τις γιορτές, τους δινόταν η ευκαιρία να γνωρίζουν τους μελλοντικούς αρραβωνιαστικούς τους.

Από τον καιρό του Πεισιστράτου καθιερώθηκε η λατρεία της Βραυρωνίας Άρτεμης, στην Ακρόπολη της Αθήνας.

Το 1948 και 1963, έγιναν ανασκαφές, που αποκάλυψαν αξιόλογες αρχαιότητες από το ναό της θεάς. Υπάρχει εκεί σήμερα αξιόλογο μουσείο με τα αρχαιολογικά ευρήματα των ανασκαφών. Στο μουσείο της Βραυρώνας αξίζει επίσης να δει κανείς τις μακέτες του ιερού με κατασκευαστικές λεπτομέρειες της στοάς των «άρκτων» και χαρακτηριστικά ευρήματα από τις ανασκαφές που έχουνε γίνει μέχρι σήμερα. Ενδιαφέροντα και εξαιρετικής τέχνης είναι αναθηματικά ανάγλυφα του 5ου και 4ου αιώνα, με τις παραστάσεις θυσιών, καθώς και τα αγάλματα των «άρκτων», τα περισσότερα του 4ου αιώνα π.Χ.

Ακόμη, αξιόλογη είναι η ιδιότυπη κεραμική που βρέθηκε στο ιερό καθώς και ποικίλα μικροαντικείμενα που προφανώς ήταν αναθήματα των πιστών. Οι επιγραφές που αναγράφονται στις βάσεις των κεραμικών φωτίζουν περισσότερο την ιστορία του

ιερού. Σημαντικά είναι επίσης τα μυκηναϊκά αγγεία και τα άλλα ευρήματα από τα νεκροταφεία της Περάτης και της Χαμολιάς, όπως επίσης και τα αντίστοιχα της γεωμετρικής περιόδου από το νεκροταφείο της Αναβύσσου.

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ

Αποκαλύφθηκε με τις ανασκαφές του Ιωάννη Παπαδημητρίου στη Βραυρώνα που άρχισαν το 1954 και διήρκεσαν μέχρι το 1962. Στο χρονικό αυτό διάστημα εκτός από το ιερό και το ναό βρέθηκε και ένας εκπληκτικά μεγάλος αριθμός αγγείων, ειδωλίων, κοσμημάτων, γλυπτών και επιγραφών, που μας επιτρέπουν μαζί με τα αποκαλυφθέντα κτίρια να έχουμε μία σαφή εικόνα της μορφής του ναού.

Ο ναός του οποίου σώθηκαν μόνο τα θεμέλια, διαστάσεων 19,70 * 10,40, χρονολογείται στα τέλη του 6ου ή τις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα και είναι δωρικού ρυθμού. Τα σωζόμενα ερείπιά του μας επιτρέπουν να εξακριβώσουμε την εσωτερική διάταξη του ναού. Περιελάμβανε και αυτός τρία διακεκριμένα μέρη: τον πρόναο στο ανατολικό άκρο με τέσσερις κίονες μεταξύ παραστάδων, το σηκό, διαστάσεων 9,30*8,60μ. που χωριζόταν σε τρία κλίτη με δύο σειρές κίωνων και το άδυτο στο δυτικό άκρο

όπως πολύ σωστά υπέθεσε ο Παπαδημητρίου. Τα σχέδια των τριών ναών που περιγράψαμε διαφέρουν μεταξύ τους και ως προς τις διαστάσεις και ως προς τη διάταξη των κατόψεων τους. Έχουν όμως όλα ένα κοινό χαρακτηριστικό: περιλαμβάνουν στο δυτικό άκρο του σηκού τους έναν ιδιαίτερο κλειστό χώρο, το άδυτο, που όπως είπαμε και στην αρχή, είναι το κύριο γνώρισμα των ναών χθονείας λατρείας. Η Βραυρώνα συνδέεται με το θάνατο της Ιφιγένειας και εκεί βρέθηκε και ο τάφος της.

Σήμερα μόνο τα θεμέλια υπάρχουν και διατηρούνται και μάλιστα ατελώς. Ο ναός είναι δωρικού ρυθμού με οπισθόδομο αδύτου και χτίστηκε πιθανώς στο 1ο μισό του 5ου π.Χ. αιώνα για να αντικαταστήσει μια προηγούμενη αρχαϊκή κατασκευή ναού και η οποία βρισκόταν από ότι φαίνεται λίγο ψηλότερα στη θέση στην οποία σήμερα υπάρχει το παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου.

Ένας ορθογώνιος συμπαγής περιμετρικός τοίχος χτίστηκε κατά το τέλος του 5ου π.Χ. αιώνα δυτικά από το παρεκκλήσι και δημιούργησε ένα διαχωριστικό μεταξύ του αρχικού και τελικού δωρικού ναού. Έτσι σχηματίστηκε μία μικρή πλατεία για την λατρεία των πιστών των οποίων ο αριθμός είχε αυξηθεί στην κλασική εποχή.

Είναι αναγκαίο να μελετήσουμε πρώτα τα διασκορπισμένα και σπασμένα αρχιτεκτονικά μέλη του ναού. Με αυτόν τον τρόπο,

δεν είναι σίγουρο ότι το αέτωμα ήταν διακοσμημένο με μαρμάρινα γλυπτά.

Τίποτα δεν έχει διαδωθεί από τα άγαλμα της θεάς Αρτέμιδας γνωστό και ως «άγαλμα Ορθών». Ακόμα αμφισβητείται από τους αρχαιολόγους η θέση του αγάλματος αυτού. Ο ίδιος ο ανασκαφέας του ναού αυτού, Ιωάννης Παπαδημητρίου, τοποθετεί τη θέση του αγάλματος στα ανατολικά του ναού.

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟΝ ΙΕΡΟ ΝΑΟ

1949

Ολόκληρος ο ναός δυστυχώς εκτός από ένα τμήμα του ανατολικού και του νότιου κρηπιδώματος έχει καταστραφεί μέχρι των κατωτέρων δομών του και μόνο από τις εξερευνήσεις της υποθεμελίωσης (στοιβής), κατασκευασμένη από μικρές ακανόνιστες πέτρες, μπορούμε, όσο είναι δυνατόν, να ανασυστήσουμε το περίγραμμα του ναού και την εσωτερική του διάταξη.

Αλλά η θέση της βόρειας πλευράς του ναού δεν είναι βέβαιη, διότι καταστράφηκε εξ'ολοκλήρου.

1950

Την χρονολογία αυτή οι ανασκαφές έγιναν προς τη βόρεια πλευρά του αναλήμματος του μεγάλου ναού σε μεγάλο βάθος και κάτω από τους ήδη αποκαλυφθέντων βατήρων. Κάτω λοιπόν από τους βατήρες, οι οποίοι βρίσκονταν στο επίπεδο της 4ης από τις πάνω βαθμίδες του αναλήμματος, αποκαλύφθηκαν και τρεις ακόμη βαθμίδες επιχωσμένες με μελανά χρώματα μέσα στα οποία υπήρχαν πλήθος πήλινων οστράκων, ειδωλίων και άλλων μικρών αναθημάτων αποσεσαθρωμένων πολύ λόγω των υδάτων. Η θέση αυτή των βατήρων πάνω στη τεφροειδή επίχωση αποδεικνύει ότι για την ισοπέδωση του εδάφους προς βόρεια του ναού και της θεμελίωσης του αναλήμματος γίνονταν χρήση της τέφρας από παλαιότερα. Ανατολικότερα ξεκαθαρίστηκαν οι μεγάλοι κατά σειρά κιβωτιόσχημοι πωρόλιθοι, για τους οποίους είχαν υποθέσει ότι αποτελούσαν τρόπο τινά δεύτερο μεταγενεστέρων χρόνων ανάλημα.

1956

Μετά από τέσσερα χρόνια ανάπαυλα, η οποία οφείλονταν στη συνεχή απασχόληση του Ιωάννη Παπαδημητρίου με την πλήρη και συστηματική έρευνα του δεύτερου κυκλικού ταφικού περιβόλου των Μυκηνών, άρχισαν και πάλι οι ανασκαφές του εξαίρετου αρχαιολογικού χώρου της Βραυρώνας.

Ως βοηθούς και συνεργάτες είχαν κατά την ανασκαφή των τάφων την Δίδα Αλεξανδρή και τον αρχιτέκτονα Αλέξανδρο Βογιατζή, ο οποίος και έκανε τα σχέδια, πολύτιμο δε επιστάτη της εργασίας είχαν τον μοναδικό ειδικευμένο ανασκαφέα Ιωάννη Καραμήτρο.

Οι εργασίες το 1956 γίνονταν στα εξής σημεία:

- 1) ανατολικά και νοτίως του ναού

- 2) βορείως της στοάς
- 3) κατά το μικρό λεγόμενο ιερό
- 4) επί της προϊστορικής ακροπόλεως
- 5) κατά το προϊστορικό νεκροταφείο

Ανατολικά του ναού ανέσκαψαν βαθύτερα το χώρο και σε ευρύτερη έκταση προς την Ανατολή, διότι ήλπιζαν ότι, από την εκεί διαταραχή των χωμάτων σε μεταγενέστερους χριστιανικούς χρόνους, ήταν δυνατό να σώζονται λείψανα του βωμού του ναού.

Κοντά στα θεμέλια της ανατολικής πλευράς είχαν αποκαλυφθεί σε προηγούμενες ανασκαφές δύο πώρινοι σφόνδυλοι από τους κίονες της ανατολικής παραστάδας, αλλά συστηματική σε βάθος ανασκαφή δεν είχε διεξαχθεί.

Είχε ακόμα διαπιστωθεί από τις ανασκαφές ότι μέχρι του φυσικού βράχου ο χώρος είχε και κατά τους κλασσικούς χρόνους και τους μεταγενέστερους, ανασκαφή και χρησιμοποιηθεί αρκετά. Αυτό γινόταν αντιληπτό από τον μεγάλο αριθμό των πετρών, οι οποίες κάλυπταν ολόκληρο το χώρο και των μελανών χωμάτων, μέσα στα οποία βρέθηκαν όστρακα και άλλα αρχαία, χωρίς στρωματογραφική ή χρονολογική τάξη. Κάτω από τις πέτρες και σε βάθος ενός περίπου μέτρου από την ευθυντηρία του ναού βρέθηκαν τρεις κατά σειρά μεγάλοι πίθοι, τοποθετημένοι κατά την

- 2) βορείως της στοάς
- 3) κατά το μικρό λεγόμενο ιερό
- 4) επί της προϊστορικής ακροπόλεως
- 5) κατά το προϊστορικό νεκροταφείο

Ανατολικά του ναού ανέσκαψαν βαθύτερα το χώρο και σε ευρύτερη έκταση προς την Ανατολή, διότι ήλπιζαν ότι, από την εκεί διαταραχή των χωμάτων σε μεταγενέστερους χριστιανικούς χρόνους, ήταν δυνατό να σώζονται λείψανα του βωμού του ναού.

Κοντά στα θεμέλια της ανατολικής πλευράς είχαν αποκαλυφθεί σε προηγούμενες ανασκαφές δύο πώρινοι σφόνδυλοι από τους κίονες της ανατολικής παραστάδας, αλλά συστηματική σε βάθος ανασκαφή δεν είχε διεξαχθεί.

Είχε ακόμα διαπιστωθεί από τις ανασκαφές ότι μέχρι του φυσικού βράχου ο χώρος είχε και κατά τους κλασσικούς χρόνους και τους μεταγενέστερους, ανασκαφή και χρησιμοποιηθεί αρκετά. Αυτό γινόταν αντιληπτό από τον μεγάλο αριθμό των πετρών, οι οποίες κάλυπταν ολόκληρο το χώρο και των μελανών χωμάτων, μέσα στα οποία βρέθηκαν όστρακα και άλλα αρχαία, χωρίς στρωματογραφική ή χρονολογική τάξη. Κάτω από τις πέτρες και σε βάθος ενός περίπου μέτρου από την ευθυντηρία του ναού βρέθηκαν τρεις κατά σειρά μεγάλοι πίθοι, τοποθετημένοι κατά την

εκεί κατωφέρεια του βράχου, των οποίων τα στόμια ήταν καλυμμένα με μεγάλες τετράγωνες κεραμικές πέτρες ή λίθινες πλάκες. Εκτός από αυτά κανένα άλλο αρχαίο δεν βρέθηκε ούτε υπολλείματα τροφών, σίτου π.χ., όπως θα μπορούσε κάποιος να υποθέσει. Ανατολικότερα βρέθηκε και άλλο πιθάρι των ίδιων διαστάσεων με το προηγούμενο επιχρισμένο με ασβεστοκονίαμα και είχε χρησιμοποιηθεί προφανώς κατά τους χριστιανικούς χρόνους για την αποθήκευση λαδιού ή κρασιού.

Βόρεια των πιθαριών αποκαλύφθηκε τοίχος του 4ου αιώνα π.Χ. ο οποίος είχε κατεύθυνση από βοριοδυτικά προς βεριοανατολικά, ο οποίος και εδράζονταν εκεί από παλαιότερα και χρονολογείται στους αρχαϊκούς χρόνους.

Βορειότερα του τοίχου βρέθηκε το 1956 και τμήμα πλακόστρωτου δαπέδου, πάνω στο οποίο τα χώματα ήταν απαλότερα και φαιότερα αναμεμιγμένα με τέφρα. Βρέθηκαν ακόμα στη περιοχή αυτή πολλά όστρακα από πήλινα αγγεία του 6ου και του 5ου π.Χ. αιώνα και επίσης πολλά πήλινα ειδώλια. Είναι πιθανόν ότι βρίσκονταν πολύ κοντά στο ναό και για το λόγο αυτό βρίσκανε και όλα αυτά τα αντικείμενα.

Αλλά περαιτέρω σε βάθος ανασκαφή ήταν για το 1956 αδύνατη εξαιτίας των νερών, που υπήρχαν.

ΣΧΟΛΙΑ

Κρίνουμε ότι το χρονικό διάστημα μεταξύ 1954 – 1999 είναι μεγάλο ώστε να μην υπάρχει ένα τουλάχιστον σχέδιο αναπαράστασης σχεδιαστικά του ιερού ναού της θεάς Αρτέμιδος στη Βραυρώνα Αττικής. Γι'αυτό το λόγο, έστω και με ελλιπή στοιχεία προβαίνουμε σε αυτή την αναπαράσταση έτσι ώστε αυτός που επισκέπτεται τα ερείπια του ναού να έχει μία εικόνα για το πως ήταν ο ναός αυτός.

Αρχή απαράβατη στην πτυχιακή μας είναι το γεγονός ότι οι ναοί μεταξύ τους δεν διαφέρουν πολύ δεδομένου ότι ιεροτελεστικά η αρχιτεκτονική στους ναούς μετέφερε στοιχεία «παγειωμένα» στην αρχιτεκτονική, όπως επί παραδείγματι η κολώνα είναι πάντα κολώνα, διαφέρει από ναό σε ναό μόνο στο ύψος, ενώ τα στοιχεία είναι πάντα τα αυτά σε όλες τις κολώνες, η παραστάδα είναι πάντα παραστάδα, τα περιθώρια των παραθυριών πάντα τα ίδια κτλ.

Με βάση λοιπόν άλλους γνωστούς ναούς που διασώθηκαν μέχρι σήμερα και επισκευθήκαμε, αποτολμούμε αυτή τη σχεδιαστική αναπαράσταση του ιερού αυτού ναού, αφού η

απόκρυψη στοιχείων και οι κλειστές πόρτες ήταν το μόνο που συναντήσαμε στην βιβλιογραφική έρευνά μας.

1) Η ΠΟΡΝΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΔΥΣΟΧΕΙΑΣ - Η ΣΥΝΕΧΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑ
1950 - 1971 - Γ. ΚΟΡΝΕΛΙΟΥ - ΚΑΛΥΔΙΑ

2) ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΤΡΑΓΩΔΙΩΝ

3) ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1949, 1950, 1955, 1956 - ΕΥΑΝΘΗ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

4) ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΚΥΡΑΛΟΜΕΝΙΑΣ

5) ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΜΗΤΡΑΓΑΣΤ

6) ΒΡΑΥΡΟΝΙ - ΟΙΚΟΣ ΣΤΑ ΑΙΟΡΡΑΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ
- ΠΑΥΛΟΣ Σ. ΔΕΜΕΤΣ

7) ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΝΤΕΑΝ ΣΤΟΝ ΠΑΡΘΕΝΙΟΝΑ - ΚΑΛΥΔΙΑ
ΚΟΡΝΕΛΙΟΥ

8) ΣΕ ΜΕΛΑ ΑΠΟ ΤΟ ΜΟΝΟΜΕΤ ΕΚΤΡΟΦΗΣ ΤΗΣ ΒΡΑΥΡΟΝΙΑΣ

9) Ο ΚΑΘΟΣΤΡΑΦΕΥΣ - ΤΗΣ ΚΑΙΣ ΑΥΤΡΑΚΤΗΣ ΑΥΛΙΑΣ
ΠΡΩΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Η ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ – ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
(1050 – 50 Π.Χ.) - Γ. ΚΟΚΚΟΡΟΥ – ΑΛΕΥΡΑ
- 2) ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΥΔΡΙΑ
- 3) ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΡΘΡΑ: 1949, 1950, 1955, 1956 - ΙΩΑΝΝΗ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
- 4) ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ
- 5) ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΙΩΑΝΝΗ ΤΡΑΥΛΟΥ
- 6) ΒΡΑΥΡΩΝ – ΟΔΗΓΟΣ ΣΤΑ ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
- ΠΕΤΡΟΣ Γ. ΘΕΜΕΛΗΣ
- 7) ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΝΤΕΛΗ ΣΤΟΝ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ – ΜΑΝΩΛΗΣ
ΚΟΡΡΕΣ
- 8) ΣΕΛΙΔΑ ΑΠΟ ΤΟ INTERNET ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΒΡΑΥΡΩΝΑ
- 9) ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ – ΤΡΕΙΣ ΝΑΟΙ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ: ΑΥΛΙΔΙΑΣ,
ΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΒΡΑΥΡΩΝΙΑΣ

10) A HISTORY OF ARCHITECTURE – BANISTER FLETCHER

11) GREAT ARCHITECTURE OF THE WORLD

12) THE NEOCLASSICAL SOURCE BOOK – CAROLINE
CLIFTON - MOGG